

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра міжнародного приватного, комерційного та цивільного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему:
«ПРАВОВИЙ СТАТУС УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ»

Студентки 2 курсу,
5м групи, спеціальності
081 «Право»
спеціалізації «Комерційне
право»

Дутчак Наталії
Яремівни

Науковий керівник
кандидат юридичних наук,
доцент

Мельничук Максим
Володимирович

Гарант освітньої програми
доктор юридичних наук,
професор

Бакалінська Ольга
Олегівна

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ	
1.1. Поняття учасників господарського процесу.....	7
1.2. Класифікація учасників господарського процесу.....	11
1.3. Суддя як учасник господарського процесу.....	17
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВИЙ СТАТУС СТОРІН ТА ТРЕТІХ ОСІБ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ	
2.1. Поняття сторін та особливості їх процесуального статусу.....	23
2.2. Процесуальний статус третіх осіб у господарському процесі.....	27
2.3. Процесуальна співучасть, правонаступництво та представництво в господарському процесі.....	36
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНШИХ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ	
3.1. Особливості правового статусу свідків у господарському процесі....	48
3.2. Правовий статус прокурора у господарському судочинстві.....	55
3.3. Правовий статус інших осіб, які беруть участь у господарському процесі.....	64
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	83

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У вітчизняній правовій системі значне місце займає господарське процесуальне право. Господарське процесуальне право, як самостійна галузь українського права являє собою відносно нове явище, яке відрізняється рухливістю (в 90-х рр. минулого століття і до сьогоднішнього дня Господарський процесуальний кодекс часто і змістовно змінювався). Ця галузь права має специфіку, зокрема, існує потреба в дослідженні правового становища господарського суду і учасників процесу, оскільки в теорії процесуального права ці важливі інститути досліджені недостатньо.

У сучасний період розвитку нашої держави дуже гостро стоїть проблема захисту прав і охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб в різних сферах. З цієї причини реалізація господарським судом захисту прав учасників господарських відносин виступає на перший план. Кожна особа, що потребує судового захисту, має отримати її незалежно від організаційно-правової форми, своїх доходів, інших обставин, що визначають реальний економічний та майновий стан суб'єкта підприємницької діяльності.

З часу прийняття Господарського процесуального кодексу України (надалі – ГПК) в 1991 році назріла необхідність оцінки накопиченого досвіду застосування його норм, виявлення наявних прогалин, а також наукового обґрунтування уточнень і доповнень окремих положень названого закону. Аналіз законодавства і правозастосовчої практики показав, що є потреба глибокого теоретичного дослідження статусу суб'єктів господарського процесу (господарських процесуальних правовідносин), оскільки в даний час не існує досліджень, присвячених зазначеним проблемам. Тема цього дослідження присвячена визначенню правового становища суб'єктів господарського процесу: господарського суду і учасників процесу, оскільки

між цими особами виникають і розвиваються господарські процесуальні правовідносини, врегульовані нормами процесуального права.

У дослідженні послідовно проводиться думка про те, що правове регулювання процедури судового розгляду має оцінюватися через призму реалізації правомочностей суб'єктів господарських процесуальних правовідносин. Це дозволяє визначити стан законодавства, яке регулює діяльність господарського суду і учасників процесу: осіб, які беруть участь у справі та інших учасників.

Владний характер створених під час вирішення справ господарськими судами процесуальних правовідносин проявляється на всіх етапах і стадіях процесу, в будь-яких справах, що розглядаються господарськими судами. Таке особливе становище господарського суду дозволяє йому керувати всім ходом судового розгляду, включаючи діяльність зацікавлених осіб, а також інших учасників процесу.

Разом з тим відсутність відповідей на багато питань, що виникають як в теорії, так і на практиці, пов'язані з реалізацією правочинів різних суб'єктів, які беруть участь в господарському судовому розгляді, не знайшли свого відображення в дослідженнях, що і зумовлює вибір теми випускної кваліфікаційної роботи та підтверджує її актуальність.

Метою дослідження є визначення правового становища суб'єктів господарського процесу на основі виявлення особливостей правового регулювання в різних видах проваджень. У випускній кваліфікаційній роботі підкреслюється роль господарського суду як органу судової влади, що здійснює розгляд справи, чия діяльність сприяє повній реалізації правомочностей зацікавленими особами та іншими учасниками процесу. Ця роль проявляється в рамках господарських процесуальних правовідносин.

Мета досягається шляхом вирішення наступних завдань роботи:

- розглянути поняття учасників господарського процесу;
- визначити класифікацію учасників господарського процесу;
- дослідити роль судді у господарського процесу;

- надати поняття сторін та особливості їх процесуального статусу;
- визначити процесуальний статус третіх осіб у господарському процесі;
- дослідити процесуальну співучасть, правонаступництво та представництво в господарському процесі;
- визначити особливості правового статусу свідків у господарському процесі;
- проаналізувати правовий статус прокурора у господарському судочинстві;
- вивчити правовий статус інших осіб, які беруть участь у господарському процесі.

Об'єктом дослідження є господарські процесуальні правовідносини, в рамках яких реалізуються права і обов'язки суб'єктів господарського процесу.

Предметом дослідження є правовий статус учасників господарського процесу.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження спирається на загальнонауковий діалектичний метод, метод порівняльного правознавства, формально-логічний, системно-структурний, історичний метод та базується на вітчизняному законодавстві, яке регулює арбітражне судочинство.

Наукова новизна роботи полягає у проведенні комплексного, систематичного дослідження найбільш важливих з теоретичної та практичної точок зору питань правового становища суб'єктів господарського процесу в умовах сучасного реформування правової системи України, а також включає в себе висновки про пропозиції змін до чинного законодавства України з цього питання.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес.

Отримані результати можуть використовуватись в навчальному процесі - при підготовці лекційних курсів у навчальних закладах.

Публікації. Окремі положення випускної кваліфікаційної роботи викладено у науковій статті на тему: «Особливості правового статусу свідків в господарському процесі», що опублікована у збірнику наукових статей «Правове забезпечення підприємницької діяльності» ч.1.- К.: Київ. нац. торг.-екоп. ун-т. - 2018р. - С. 154-158.

Структура та обсяг роботи. Структура випускної кваліфікаційної роботи обумовлена метою, завданнями та обраним предметом дослідження. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій та списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 93 сторінка. Список використаних джерел складає 100 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Поняття учасників господарського процесу

Дослідженням поняття «учасник процесу» присвячено свої праці багато відомих вчених різних галузей правової науки, проте дотепер з цього питання немає єдності позиції. Чинний ГПК України також не надає поняття «учасник господарського процесу». Переоцінити значення даного інституту неможливо. Без визначення процесуального положення учасника в процесі – позивач або відповідач, судовий експерт або прокурор – неможливо визначитися з його процесуальними правами та обов'язками.

Кожна особа має право знати повний обсяг своїх повноважень у процесі з метою відповідного їх використання, захисту прав і законних інтересів.

Перш за все слід зауважити, що в усіх без винятку галузях процесуального права нескінченно точаться спори навколо співвідношення понять «суб'єкт» і «учасник» процесу. Аналізуючи позиції авторів щодо співвідношення вказаних понять, слід зазначити, що їх можна поділити на декілька таборів:

- 1) прихильників ототожнення цих понять;
- 2) прихильників позиції більш широкого змісту поняття «суб'єкт» порівняно з поняттям «учасник»;
- 3) прихильників позиції більш вузького змісту поняття «суб'єкт» порівняно з поняттям «учасник»;
- 4) прихильників розмежування понять «суб'єкт процесу» й «учасник процесу»;
- 5) дослідників, які не вважають вказану проблему актуальною та акцентують увагу на інших термінологічних аспектах [51, с.8].

Без встановлення процесуального положення учасника в процесі – позивач або відповідач, судовий експерт або прокурор – неможливо визначитися з його процесуальним статусом (правами та обов'язками). Кожна особа має право знати повний обсяг своїх повноважень у процесі з метою відповідного їх використання, захисту прав і законних інтересів. Під учасниками позовного провадження у господарському судочинстві слід розуміти суддю (колегію суддів) господарського суду, що визначені у встановленому порядку розглядати конкретний спір, та осіб, які можуть вступати або залучатися до участі у справі, наділені законом процесуальними правами й обов'язками та можуть надати інформацію, необхідну для вирішення конкретної господарської справи. Формулювання «можуть надати інформацію, необхідну для вирішення конкретної господарської справи», має оціночний характер і відповідний зміст.

З одного боку, при бажанні (необхідності) вступивши в процес, необхідно довести, що вказана особа володіє інформацією, яка є важливою для вирішення даної господарської справи. З іншого боку, суддя при залученні кожного нового учасника до справи повинен визначитися, чи володіє ця особа інформацією, необхідною для вирішення даної справи.

Терміни «учасники господарського судочинства», «особи, що беруть участь у справі», «суб'єкти процесуальних правовідносин», «суб'єкти процесу» можуть використовуватися як синоніми поняття «учасники господарського процесу», «учасники позовного провадження» без протиставлення останнім ані за змістом, ані за структурою. При цьому слід розрізняти поняття «учасник позовного провадження» та «учасник судового засідання». Під останніми запропоновано розуміти суддю (колегію суддів) та осіб, які знаходяться в залі судового засідання з дозволу суду незалежно від мети їх участі в судовому засіданні.

Поняття «учасник процесу» є ширшим за поняття «учасник судочинства», оскільки термін «господарський процес» є ширшим, ніж поняття «господарське судочинство». Зокрема, останнє включає лише судові

стадії, а господарський процес – всі стадії, включаючи досудовий порядок врегулювання спорів, виконавче провадження, а також інші види судочинства із розгляду господарських спорів (наприклад, третейське судочинство).

Особа повинна визнаватися учасником позовного провадження з моменту отримання господарським судом позову, оскільки навіть у разі винесення ухвали про відмову або повернення позовної заяви без розгляду особа набуває статусу учасника і отримує право оскаржувати вказані акти до вищестоящих інстанцій. Аргументовано, що підгалузь учасників процесу за своєю юридичною природою виступає комплексним явищем у процесуальному праві, оскільки йому властива єдність предмета правового впливу та методу правового регулювання, а в структурі даної підгалузі доречно виділяти інститут учасників позовного провадження, який властивий не всім видам судочинства. При цьому відмінності в правовому регулюванні кола та статусу учасників окремих видів процесів обумовлені особливостями завдань цих видів процесів та окремих видів проваджень.

Поняття «суб'єкт господарських процесуальних правовідносин» необхідно відрізнити від двох таких понять, як «суб'єкт господарського процесуального права» і «суб'єкт процесу».

З урахуванням вищевказаного слід підсумувати, що під учасниками позовного провадження у господарському судочинстві слід розуміти суддю (колегію суддів) господарського суду, що визначені у встановленому порядку розглядати конкретний спір, та осіб, які можуть вступати або залучатися до участі у справі, наділені законом процесуальними правами й обов'язками та можуть надати інформацію, необхідну для вирішення конкретної господарської справи. Терміни «учасники господарського судочинства», «особи, що беруть участь у справі», «суб'єкти процесуальних правовідносин», «суб'єкти процесу» можуть використовуватися лише як синоніми поняття «учасники господарського процесу», «учасники позовного провадження» без протиставлення останнім ані за змістом, ані за структурою.

При цьому слід відрізнити поняття «учасник позовного провадження» та «учасник судового засідання». З одного боку, можна схилитися до вкладання більш широкого змісту до першого поняття. Учасник позовного провадження – це будь-яка особа, яка має право (може) брати участь у розгляді справи, при цьому не має значення, чи присутня ця особа при розгляді справи. Наприклад, право на подання апеляційної чи касаційної скарги мають особи, які навіть раніше не брали участі у справі, якщо господарський суд вирішив питання про їх права та обов'язки. Вони мають право відповідно до чинного законодавства подати скаргу, але їх неявка в судове засідання не перешкоджає розгляду господарської справи. При цьому учасник судового засідання – це завжди особа, яка присутня на засіданні та реалізує в його ході свої процесуальні права й обов'язки. З вказаного можна зробити висновок, що учасник судового засідання – це завжди учасник позовного провадження, але учасник позовного провадження не завжди є учасником судового засідання.

Одночасно слід зауважити, що поняття та перелік учасників господарського процесу не є однорідним. В ньому можна виділити не тільки учасників позовного провадження, але й учасників провадження у справах про банкрутство, учасників провадження у справах про оскарження рішень третейських судів та про видачу виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів, учасників провадження у справах про розгляд скарг на дії (бездіяльність) органів державної виконавчої служби, приватного виконавця, які суттєво відрізняються один від одного. Тому не можна ставити на один рівень систему відносно відособлених правових норм про учасників господарського процесу та систему відособлених норм про підвідомчість або представництво, як окремі інститути господарського процесуального права. Щодо останнього, то слід зауважити, що система правових норм про представництво також є складовою системи правових норм про учасників господарського процесу. Тому доречним видається виділення більш широкої системи правових норм про учасників

господарського процесу в підгалузь господарського процесуального права з виокремленням в ньому, в тому числі, інституту учасників позовного провадження [53, с.76].

За аналізом вищевикладеного можна підсумувати, що на даний час у наукових колах не сформовано єдиної позиції щодо термінології суб'єктного складу процесуальних правовідносин. При цьому вважаємо найбільш обґрунтованим використання саме термінів «учасник процесу», «учасник господарського процесу» з можливістю використання в якості синонімів таких термінів, як «суб'єкт процесу», «суб'єкт процесуальних відносин», «суб'єкт процесуальних правовідносин». Одночасно слід зауважити, що «учасник процесу» – ширше поняття, ніж «учасник судочинства», оскільки термін «господарський процес» є ширшим, ніж поняття «господарське судочинство». Зокрема, останнє включає лише судові стадії, а господарський процес – всі стадії, включаючи досудовий порядок врегулювання спорів, виконавче провадження, а також інші види судочинств із розгляду господарських спорів (наприклад, третейське судочинство).

1.2. Класифікація учасників господарського процесу

Дослідження поняття, видів та особливостей статусу учасників господарського процесу є актуальним, оскільки вказане питання прямо впливає на реалізацію прав та свобод осіб у процесі, можливості захисту їх інтересів.

Учасники господарського процесу – це суб'єкти, що мають у справі юридичну зацікавленість, чії дії можуть сприяти правильному й швидкому розгляду спорів, захисту прав й охоронюваних законом інтересів господарюючих суб'єктів. Підстава участі в господарському процесі для всіх осіб, що беруть участь у справі, – наявність господарської процесуальної правосуб'єктності.

Учасники господарського процесу мають такі види інтересу:

– матеріально-правовий інтерес, спрямований на захист своїх прав або охоронюваних законом інтересів;

– інтерес суспільний (державний, службовий, функціональний), спрямований на захист прав й охоронюваних законом інтересів інших осіб у передбачених законом випадках [54, с.85].

Різні учасники істотно відрізняються один від одного за своїм положенням, правами й обов'язками, закріпленими законом. Крім того, в різних галузях запропоновано різні класифікації учасників процесу.

Необхідно відмітити, що більшість науковців поділяє усіх учасників процесу в залежності від наявності юридичної зацікавленості у розгляді справи. Так, учасники господарського процесу розподіляються на «осіб», зацікавлених у результаті розгляду справи» та «осіб, що не зацікавлені у розгляді справи». У першу входять ті, хто має самостійний інтерес до результату справи, а до другої відносяться ті учасники, що не мають зацікавленості у результаті вирішення справи, а лише сприяють здійсненню правосуддя. Однак така класифікація, на мою думку, є вузькою та не відображає в повному обсязі правового становища учасників господарського судочинства.

На думку Цісельської Х. О. підставою для класифікації учасників господарського процесу є інтерес. У свою чергу в залежності від інтересу до розгляду справи учасників пропонується поділяти на:

– учасників господарського процесу, які мають матеріально-правовий та процесуальний інтерес у розгляді справи (позивач; відповідач; третя особа, що заявляє самостійні вимоги на предмет спору; заявник, що оскаржує рішення третейського суду; особа, що звертається до суду з заявою про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду; кредитор; боржник; власник майна);

– учасників господарського процесу, які мають лише процесуальний інтерес у розгляді справи (третя особа, що не заявляє самостійних вимог на предмет спору; представник; прокурор; посадові особи та інші працівники

підприємств, установ, організацій державних та інших органів, що можуть давати пояснення щодо суті спору, що розглядається; представник працівників боржника; уповноважена особа акціонерів, учасників товариства з обмеженою чи додатковою відповідальністю; державний орган з питань банкрутства);

– учасників господарського процесу, які мають лише процесуальний інтерес у розгляд справи (третя особа, що не заявляє самостійних вимог на предмет спору; представник; прокурор; посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій державних та інших органів, що можуть давати пояснення щодо суті спору, що розглядається; представник працівників боржника; уповноважена особа акціонерів, учасників товариства з обмеженою чи додатковою відповідальністю; державний орган з питань банкрутства) [85, с.435].

Більш коректною видається позиція дослідників, які поділяють всіх учасників процесу на дві групи: – ті, що мають самостійний юридичний інтерес у вирішенні судом справи; – ті, що сприяють здійсненню правосуддя, але не мають самостійної юридичної зацікавленості у вирішенні справи [45, с. 63-64].

Важливе значення для розкриття місця та ролі учасників господарського процесу має їх класифікація. Кожному учаснику властиві певні специфічні права та обов'язки, що визначають його статус. При цьому, єдиної думки щодо класифікації учасників господарського процесу в сучасній господарсько-процесуальній науці немає.

Існує така класифікація учасників: сторони, треті особи, прокурор, державні та інші органи, які беруть участь у справі через покладені на них обов'язки, заявники та інші зацікавлені особи, що беруть участь у справах про встановлення фактів, які мають юридичне значення, а також учасники у справах про банкрутство. Зазначену класифікацію навряд чи можна вважати прийнятною, оскільки по-перше, вона не включає представників сторін та третіх осіб; по-друге, виділення в окрему групу особливих учасників окремих

провадження господарського судочинства (у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, про економічну неспроможність (банкрутство) має інші підстави, тому видається некоректним.

Більш актуальною видається класифікація, яка класифікує учасників господарського процесу на підставі наявності особистого (суб'єктивного) інтересу до результату справи, та виділяє такі категорії учасників господарського процесу:

1) особи, які мають суб'єктивну зацікавленість у справі, до кола яких необхідно віднести сторін (позивача і відповідача), третіх осіб, заявників та інших зацікавлених осіб у справах окремого провадження, скаржників і зацікавлених осіб у справах, що виникають із публічних правовідносин, а також законних представників;

2) особи, які не мають суб'єктивної зацікавленості у справі, але зацікавлені у судочинстві, до кола яких необхідно віднести прокурора, а також осіб, що беруть участь від свого імені на захист прав, свобод і законних інтересів інших осіб.

З урахуванням існуючих систем класифікації суб'єктів процесуальних правовідносин, виконуваних ними процесуальних функцій та їх нормативного виділення і визначення учасників процесу М. Й. Штефан класифікував їх на три групи:

1) особи, які здійснюють правосуддя в цивільних справах:

а) суди, котрі розглядають і вирішують справи по першій інстанції;

б) суди, які перевіряють законність і обґрунтованість рішень у апеляційному і касаційному порядках та у зв'язку з нововиявленими та винятковими обставинами;

2) особи, які беруть участь у справі:

а) з метою захисту своїх прав і охоронюваних законом інтересів сторонами, третіми особами у справах позовного провадження, заявниками та заінтересованими особами у справах з адміністративно-правових відносин і окремого провадження;

б) з метою захисту прав інших осіб, державних і громадських інтересів: органи прокуратури, процесуальні представники, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації і окремі громадяни;

3) особи, які не беруть участі в справі: особи, котрі сприяють судові в розгляді справи, – свідки, експерти, перекладачі, особи, які мають письмові і речові докази, спеціаліст, особа, яка надає правову допомогу, судовий розпорядник (ст. 47).

Детальною слід визнати класифікацію суб'єктів процесуальних відносин, запропоновану А. Л. Паскар:

1) суб'єкти, які здійснюють правосуддя в справах;

а) суддя одноособово;

б) колегіальний склад суду у складі одного судді і двох народних засідателів;

в) колегія суддів суду апеляційної інстанції у складі трьох професійних суддів;

г) колегія суддів касаційної інстанції у складі п'яти суддів;

2) суб'єкти, які беруть участь у справі:

а) суб'єкти, які в процесі захищають свої права та інтереси;

б) суб'єкти, які захищають права та інтереси інших осіб;

3) суб'єкти, які сприяють здійсненню правосуддя:

а) суб'єкти, які сприяють розгляду і вирішенню справи;

б) суб'єкти, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення процесу;

4) суб'єкти, які не брали участь у справі, але суд вирішив питання про їх права і обов'язки;

5) суб'єкти, які утримують докази і отримали ухвалу суду про витребування цих доказів;

б) особи, присутні в залі судового засідання, які у визначених законодавством випадках притягаються судом до юридичної відповідальності.

Можливо також поділяти всіх учасників господарського процесу на активних і пасивних. Активними є ті учасники, з ініціативи яких виникає, розвивається і припиняється процес. До них віднесено суддю, сторони, третіх осіб, прокурора, державні і громадські організації, уповноважені законом виступати на захист прав та інтересів інших осіб. Але в процесі також беруть участь інші особи, які лише сприяють встановленню істини по спірному відношенню, винесенню законного справедливого рішення. До них віднесено експертів, аудиторів, перекладачів, посадових осіб та інших працівників підприємств і організацій, які мають відомості по обставинах справи. М. О. Абрамов називає їх пасивними учасниками процесу, оскільки від них не залежить виникнення, розвиток, припинення процесу, але вони відіграють важливе значення і в деяких випадках без їх участі неможливо прийняти правильне, зважене рішення.[45, с.252]

Враховуючи проведені дослідження та з урахуванням їх недоліків вважаємо найбільш обґрунтованими дві класифікації учасників позовного провадження.

І. За фіксацією в господарському процесуальному законодавстві учасників позовного провадження варто поділяти на:

- тих, процесуальний статус яких передбачений процесуальним законодавством – до них, наприклад, в позовному провадженні слід відносити суд (статті 19, 20 ГПК України), сторони (статті 21–24 ГПК України), третіх осіб (статті 26, 27 ГПК України), представників сторін і третіх осіб (ст. 28 ГПК України), прокурора (ст. 29 ГПК України), посадових осіб та інших працівників підприємств, установ, організацій, державних та інших органів (ст. 30 ГПК України), судового експерта (ст. 31 ГПК України), перекладача (статті 44, 811 ГПК України);

- тих, процесуальний статус яких не передбачений господарським процесуальним законодавством (інші особи, які мають докази по справі, спеціаліст, заявник та ін.).

II. За можливістю впливу на рух процесу (його порушення, зміну ходу або припинення) слід виділяти:

- самостійних (ініціативних) учасників позовного провадження, які дійсно володіють самостійними правами та обов'язками, можуть активно управляти процесом, ініціювати його;
- інших (допоміжних) учасників позовного провадження, які з'являються в процесі за клопотанням самостійних (ініціативних) учасників, або у зв'язку з процесуальною необхідністю, та їх участь у процесі має епізодичний та службовий характер.

Отже, в господарському процесуальному законодавстві учасників позовного провадження варто поділяються: на тих, процесуальний статус яких закріплений господарським процесуальним законодавством, та на тих, процесуальний статус яких не закріплений господарським процесуальним законодавством.

За можливістю впливу на рух процесу (його порушення, зміну ходу або припинення): на самостійних (ініціативних) та інших (допоміжних) учасників позовного провадження.

1.3. Суддя як учасник господарського процесу

У ст. 18 ГПК України перелічується коло учасників процесу. Проте серед перелічених у вказаній статті осіб судді не зазначено. При цьому вже в наступній статті даного Кодексу мова йде саме про суддю та його статус в ході розгляду господарських справ. Дійсно, більшість дослідників ставлять знак рівності між поняттями «суд» та «суддя», що не можна визнати вірним. Безперечно, суддя є посадовою особою суду, однак в процесі розгляду господарської справи суддя господарського суду виступає як незалежний і

об'єктивний учасник господарської справи, до повноважень якого належить встановлення порядку ведення справи та винесення безальтернативного судового акта по справі.

Актуальні проблеми гарантування судді його статусу, зокрема, незалежності, підкорення лише закону та інші принципи, встановлені Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів», низкою інших нормативно-правових актів.

Невід'ємною передумовою виникнення статусу судді є правосуб'єктність суду, що складається з можливості конкретного органу судової системи, під юрисдикцію якого підпадає і якому підсудна справа, вирішувати її (загальна правосуб'єктність); здатності конкретного складу суду розглядати певну справу (конкретна правосуб'єктність); здатності окремих членів складу суду брати участь у розгляді справи (індивідуальна правосуб'єктність). Конституція України визначає, що саме судді (а не суд) при здійсненні правосуддя незалежні і керуються верховенством права (ст. 129). Кодекс суддівської етики також окремо зазначає, що «незалежність судді під час здійснення правосуддя є передумовою дії принципу верховенства права та невід'ємною складовою справедливого суду». Особливий статус суду визначається конституційним положенням, яким закріплено, що цей орган є єдиним, який наділений компетенцією здійснювати правосуддя в Україні. Тому суддя є обов'язковим та незмінним суб'єктом процесуальних правовідносин, що виникають у судочинстві. Проте він відіграє не лише організаційну роль у винесенні правильного та обґрунтованого судового рішення – він створює умови для його неупередженого винесення. Тому у випадку, якщо суддя є некомпетентним, неорганізованим, заангажованим, то навіть створені судом, як інституцією, умови (надання належного приміщення, організаційно-методичного забезпечення судді тощо) не призведуть до винесення законного рішення по справі. Враховуючи зазначене, правильним видається використання

виключно терміну «суддя» при дослідженні учасників господарського процесу, а у випадку колегіального розгляду справи – «колегія суддів».

Суддя як учасник господарського процесу безпосередньо пов'язаний с судом, який він уособлює.

Завдання суду полягає в том , щоб правильно і вчасно розглядати і вирішувати господарські справи. Щоб вирішити поставлене завдання, судді необхідно досягти вірного знання про фактичні обставини справи і точно застосувати норми матеріального права до встановлених фактичним обставинам в судовому рішенні. Будь-яка діяльність людини, як відомо, немислима без пізнання, яке в кожній області має специфічні риси. Наприклад, у господарському процесі при розгляді справи і перегляд рішень основні зусилля суддів направлені на дослідження всіх обставин справи та оцінку зібраного матеріалу. Тому своєрідність судового пізнання полягає в тому, що воно проводиться для забезпечення правильного застосування судом норм права при вирішенні справи по суті.

Доказову діяльність судді в господарському процесі можна визначити як активну інформаційну, логічну, психологічну діяльність, що полягає в отриманні, дослідженні та оцінці відомостей про факти, як поданих сторонами, так і отриманих судом, метою якої є вирішення господарської справи по суті на основі встановлення обставин справи.

На основі цього визначення можна виявити такі риси або властивості цієї діяльності:

- 1) доказова діяльність судді включає в себе інформаційний, логічний і психологічний елементи;
- 2) є активною, що означає, що суддя може за власною ініціативою проводити процесуальні дії пізнавального характеру в рамках господарської справи;
- 3) метою доказової діяльності є вирішення справи по суті на основі встановлення відповідності дійсності юридично значимих обставин справи.

Інформаційний елемент у доказовій діяльності суду означає, що в основу прийняття рішення можуть бути покладені тільки відомості про факти, що підкріплені належними та допустимими доказами.

Логічний елемент означає, що при дослідженні, оцінці відомостей про факти, обґрунтуванні рішення повинні використовуватися закони логіки.

Психологічний елемент означає, що суддя повинен володіти психологічною компетентністю, іншими словами він усвідомлює можливу власну упередженість, виходить з сумнівів як доводів сторін, володіє навичками зняття психологічної напруженості в процесі дослідження доказів і в судових дебатах.

У науковій правовій літературі службові обов'язки судді характеризується як нормативно визначені вид і міра необхідної поведінки носія судової влади, що забезпечує реалізацію інтересів суб'єктів, з якими суддя вступає у правовідносини при здійсненні професійних функцій. Невиконання або неналежна реалізація суддею службових обов'язків може призвести до істотних змін у його правовому становищі, навіть до звільнення з посади. Правова природа службових прав суддів визначає їх зміст, який розкривається у можливості:

- а) дотримуватися певної моделі поведінки;
- б) вимагати відповідної поведінки від інших зобов'язаних осіб (виконувати певні дії чи, навпаки, утримуватися від них);
- в) звернутися у необхідних випадках за сприянням до відповідного державного органу;
- г) користуватися певними соціальними благами.

Міжнародно-правові стандарти встановлюють перелік службових обов'язків суддів:

- 1) під час проведення судового розгляду захищати права та свободи всіх осіб однаково, поважаючи їх гідність;
- 2) у процесі слухання всіх справ діяти незалежно й неупереджено, забезпечувати сторонам можливість бути об'єктивно вислуханими,

пояснювати, якщо потрібно, процедурні питання, діяти без будь-якого зовнішнього впливу на судовий розгляд і відповідно поводитись;

- 3) приймати рішення у переданих їм на розгляд справах. Вони можуть відмовитися від справи або її розгляду, лише якщо для цього є поважні причини;
- 4) розглядати кожну справу з належною ретельністю і впродовж розумного строку;
- 5) чітко викладати причини прийняття рішень простою й доступною мовою;
- 6) у певних справах заохочувати сторони досягати мирного врегулювання спору;
- 7) регулярно підвищувати й удосконалювати свій професійний рівень [56, с.223].

Переважає для зайняття посади судді (за умови інших рівних параметрів) є володіння наступним переліком чеснот: особиста чесність, високий інтелект і культурний рівень, принциповість, раціональність, вдумливість, енергійність, цілеспрямованість, об'єктивність, доброта, безсторонність, врівноваженість, справедливість, незворушність, емоційна стійкість, сумлінність, завзятість, незалежність, організованість, непідкупність, гуманізм, старанність, працьовитість, добродушність, терпимість, витримка, комунікабельність, здатність застосовувати судову владу розумно.

Суддя має бути наділений низкою високоморальних та професійних якостей, таких як чесність, громадянська мужність, сумлінність, відповідальність, дисциплінованість, стійкість до стресів, працездатність у критичних ситуаціях, розвинутий інтелект, ерудиція, гнучкість мислення, вміння відділяти головне від другорядного, розвинута уява, інтуїція, здатність до абстрагування, проникливість, розуміння внутрішнього світу співрозмовника та його психологічних особливостей, вміння змінювати

залежно від обставин стиль спілкування, організаторські навички тощо. Аналіз перелічених чеснот вказує на високі вимоги до кандидатури судді. Він повинен не тільки знати та застосовувати закон, але й вдумливо та розумно вирішувати питання, не вирішені законодавцем. Професія судді – одна з найбільш складних юридичних професій. У діяльності судді реалізується значна кількість спеціальних якостей і навичок, що складають ментальність особистості і визначають її творчий потенціал, а також індивідуальний стиль роботи [57, с.82].

Гарієвська М. Б. зазначає: щодо активних повноважень суду в процесі доказування, то видається, що тенденція все ж таки має просуватися до посилення ролі суду щодо збирання доказів. Однак нині не можна говорити про абсолютний перехід від змагального до інквізиційного процесу, а тільки про закріплення за судом ширших повноважень суду у процесі доказування, однак з передбаченими все-таки межами здійснення таких повноважень. Оскільки особливістю господарського судочинства є те, що, маючи за головну мету захист приватного інтересу, воно водночас охороняє і публічний інтерес. Саме це визначає специфіку процесуального становища органу, що здійснює правосуддя з господарських справ [50, с.195-198].

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВИЙ СТАТУС СТОРІН ТА ТРЕТІХ ОСІБ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

2.1. Поняття сторін та особливості їх процесуального статусу

Проблема визначення прав і обов'язків сторін у господарському процесі традиційно вважається однією з найбільш популярних і одночасно складних. Це не дивно, адже саме сторони обов'язковий елемент судового спору.

Господарське процесуальне законодавство не містить загального визначення поняття сторін судового процесу, але визначає коло осіб, які можуть ними бути.

Сторонами судового процесу є учасники спірного матеріального правовідношення, тобто особа, яка має право вимоги (кредитор), та особа, на яку покладається обов'язок виконати зобов'язання (боржник). У судовому процесі кредитор стає позивачем, а боржник – відповідачем.

Сторони процесу як юридично заінтересованих осіб, матеріально-правовий спір між якими є предметом розгляду і вирішення у судочинстві. Сторони як суб'єктів матеріально-правових відносин, які виступають на захист своїх інтересів, і на яких поширюється законна сила судового рішення.

Сторонами господарського процесу є учасники судового процесу, між якими виник спір з матеріальних господарських правовідносин, у зв'язку з чим вони безпосередньо заінтересовані у розв'язанні справи господарським судом на їхню користь.

Сторонами господарського процесу є юридично заінтересовані учасники судового процесу, між якими виник спір з матеріальних господарських правовідносин і підлягає розгляду та вирішенню у господарському судочинстві.

На нашу думку, що сторонами у позовному провадженні є юридично заінтересовані особи, матеріально-правовий спір між якими є предметом розгляду і вирішення у господарському судочинстві, дії чи бездіяльність яких щодо іншого учасника (учасників) провадження тягнуть обопільні матеріально-правові або процесуальні наслідки.

Головними особами, які беруть участь і без яких неможливий сам процес, є сторони позивач і відповідач.

Позивачем слід визнати особу, на захист порушених, оспорюваних, невизнаних суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів якої порушується справа у суді, а відповідачем – особу, до якої заявлено позовні вимоги у суді.

О. І. Харитонова характеризує позивача як особу, на захист суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів якої відкривається господарська справа у суді та розпочинається господарський процес, а відповідача – як особу, яка за заявою позивача притягується до відповідальності за порушення чи оспорювання його права і охоронюваного законом інтересу. Вважаємо, що визначення відповідача надає останньому негативний відтінок, оскільки, керуючись вказаним визначенням, це завжди особа, яка «притягується до відповідальності», що не можна визнати вірним, оскільки в практиці господарських судів великий відсоток справ складають справи, в яких позов не задовольняється, тобто справа вирішується на користь відповідача і він, відповідно, не відчуває негативних наслідків винесеного судового рішення.

Більш обґрунтованою слід визнати позицію С. Я. Фурси, яка визначає позивача як особу, на захист порушених, оспорюваних, невизнаних суб'єктивних прав, свобод та охоронюваних законом інтересів якої порушується справа у суді; відповідача – як особу, яка вступає у процес або притягується судом до участі у справі за вказівкою і вимогою позивача. Вказана дефініція позивача чітко визначає його місце в процесі і підкреслює його відмінність від прокурора та інших осіб, які можуть вступити в процес з метою захисту прав та інтересів позивача. Проте визначення відповідача

акцентує увагу лише на тому, що він вступає в процес або притягується судом до справи за «вказівкою і вимогою позивача», однак позивач вправі вимагати від суду залучення до справи судових експертів, третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, посадових осіб підприємств, організацій та державних органів. Таким чином, всі вони відповідають вказаній дефініції відповідача, що не можна підтримати.

Позивач і відповідач є двома сторонами процесу, господарсько-правовий спір між якими розглядає і вирішує суд. Сторони в господарському процесі характеризуються таким ознаками: вони є обов'язковими суб'єктами господарського процесу; спір, який виник між ними, є предметом розгляду та вирішення судом; процес у справі вони ведуть від свого імені; з приводу їх справи ухвалюється судом рішення; на них поширюються всі правові наслідки судового рішення; вони несуть судові витрати; їх правосуб'єктність допускає процесуальне правонаступництво.

Господарсько-процесуального статусу позивача і відповідача особи набувають з моменту відкриття провадження у справі.

Досліджуючи право на позов, необхідно звернути увагу на те, що більшість дослідників чітко та однозначно пов'язують його з позивачем. Право на позов позначається як «право вимоги позивача до відповідача, що сформувалось у сенсі можливості його примусового здійснення. Право на позов як матеріально-правову вимогу позивача до відповідача. Але з цим не можна погодитися, оскільки, по-перше, позов у справі може бути подано також третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору; по-друге, справи з однорідними вимогами та доказовою базою можуть бути об'єднані суддею в одне провадження, і в такому випадку права та обов'язки позивача отримає декілька осіб; по-третє, відповідач у справі має право подати зустрічний позов, вимоги до оформлення та порядку подачі якого повністю співпадають з вимогами до оформлення та порядку подачі позову позивачем у справі. Тому найбільш широким, таким, що відступає від загальновизнаного, та найобґрунтованішим слід визнати поняття права на

позов Ф. К. Савіньї, який вкладав у нього зміст правомочності, що виникає з порушенням права та спрямована на усунення цього порушення [58, с.337].

Таким чином, найбільш широким колом прав у господарському процесі володіють позивач, відповідач і третя особа, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору. Причому слід визнати, що вказані назви таких учасників є певною мірою умовними, оскільки кожен з них, виходячи з позиції та вимог інших учасників, може перетворитися в іншого учасника, не змінюючи назву свого положення в господарському процесі. Наприклад, позивач у випадку подання відповідачем зустрічного позову формально залишається позивачем, але за вказаним зустрічним позовом стає фактично відповідачем. Так, Н. М. Трашкова до переліку доступних відповідачу засобів захисту включає заперечення процесуального і матеріального характеру, зустрічний позов, дії щодо укладення мирової угоди, а також дії, спрямовані на захист своїх інтересів при перевірці судових рішень у вищих судових інстанціях і при їх виконанні. І. С. Комаров до кола засобів захисту відповідача проти позову відносить позов, заперечення, мирову угоду та інші звернення до юрисдикційних органів та інших учасників процесу. Цікавим видається те, що він виділяє саме позов, а не тільки зустрічний позов, оскільки автор слушно зауважує, що при здійсненні діяльності по захисту проти позову відповідач не повинен обмежуватися тими процесуальними засобами, які доступні в межах вже порушеної за ініціативою позивача процесу. І. С. Комаров звертає увагу на те, що припустимо порушення інших «захисних» за своєю метою юридичних справ як у межах господарського, так і, в разі необхідності, в межах адміністративного, конституційного або кримінального судочинства. [56, с.223].

Таким чином, отримавши зустрічний позов, позивач фактично стає відповідачем відносно особи, що подала зустрічний позов, та отримує права на застосування різноманітних процесуальних засобів захисту, властивих відповідачеві: може подавати заперечення проти зустрічного позову, укладати мирову угоду щодо вимог зустрічного позову, визнавати такий

позов повністю або частково. Лише одна відмінність такого фактичного статусу в тому, що не можна подати зустрічний позов на зустрічний позов, тому позивач може лише змінити або доповнити власний позов у даній справі з урахуванням вимог та обґрунтувань зустрічного позову.

Отже, під самостійними (ініціативними) учасниками позовного провадження слід розуміти осіб, які звернулися до суду або залучені до справи, оскільки судовий акт господарського суду може відбитися на їх правах та обов'язках, та можуть впливати на рух справи (його порушення, зміну ходу або припинення).

Сторонами в позовному провадженні є юридично заінтересовані особи, матеріально-правовий спір між якими є предметом розгляду і вирішення у господарському судочинстві, дії чи бездіяльність яких щодо іншого учасника (учасників) позовного провадження тягнуть обопільні матеріально-правові або процесуальні наслідки.

Позивачем слід визнати особу, на захист порушених, оспорюваних, невизнаних суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів якої порушується справа у суді, а відповідачем – особу, до якої позивачем заявлено позовні вимоги у суді.

Найбільш широким колом прав у позовному провадженні володіють позивач, відповідач і третя особа, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору. Вказані назви таких учасників є певною мірою умовними, оскільки кожен з них, виходячи з позиції та вимог інших учасників позовного провадження, може перетворитися в іншого учасника з окресленого процесуальним законом кола, не змінюючи назву свого положення в господарському процесі.

2.2. Процесуальний статус третіх осіб у господарському процесі

Сучасна економіка характеризується все більшим ускладненням господарських зв'язків. Дана обставина диктує необхідність розробки нових і

вдосконалення існуючих правових засобів, не тільки регулюють реально складаються економічні відносини, а й забезпечують належний судовий захист прав і інтересів господарюючих суб'єктів в разі їх порушення.

Інститут третіх осіб в господарському процесі як раз і є таким правовим засобом. Саме цей інститут дозволяє в рамках процесу по справі в одному судовому розгляді здійснювати одночасний захист прав і законних інтересів учасників різних, але пов'язаних між собою матеріальних правовідносин.

Участь третіх осіб в господарському процесі забезпечує можливість більш правильного встановлення обставин, що мають значення для вирішення справи по суті, оберігає суд від винесення суперечливих рішень, сприяє процесуальній економії сил і засобів як суду, так і учасників господарського процесу. У зв'язку з цим не можна не відзначити важливість інституту третіх осіб в господарському процесі для судової практики і осіб, права яких захищаються за допомогою даного інституту.

Однак порівняльна новизна окремих положень законодавства про третіх осіб в господарському процесі, доповнюють існуючі раніше положення, проте не дає підстав для констатації завершеності правового регулювання даного інституту. На сьогоднішній день продовжує зберігатися неповна урегульованість значної кількості питань, пов'язаних з участю третіх осіб в господарському процесі. Зокрема, це проявляється в збереженні невизначеності щодо видів судочинства, в яких можлива участь третіх осіб, моменту, з якого поновлюється провадження у справі в зв'язку зі вступом (залученням), в процес третьої особи, підстав притягнення або вступу в справу третіх осіб і ін.

Актуальність дослідження інституту третіх осіб в господарському процесі для науки полягає в тому, що такі особи, які беруть участь у справі, є, незважаючи на досить довгу історію існування в судовому процесі, в рамках господарського процесу явище особливого роду за цілою низкою причин. По-перше, як правова природа, так і підстави участі третіх осіб не завжди сприймаються однозначно в теорії процесуального права. По-друге, в даному

інституті заломлюється особливим, чином чимало процесуальних проблем, пов'язаних з іншими інститутами процесуального права, що особливо актуально стосовно предмету науки господарського процесуального права. Нарешті, по-третє, саме вивчення інституту третіх осіб в господарському процесі, в тому числі в історичному ракурсі, дозволяє збагатити науку процесуального права новими уявленнями про роль і значення третіх осіб в господарському процесі.

Треті особи - учасники господарського процесу, які, як і сторони, перебувають у допроцесуальних правовідносинах з тією чи іншою стороною або з ними обома, хоча і відрізняються від останніх тим, що:

- 1) їхні права та інтереси повністю або частково не збігаються з правами та інтересами сторін;
- 2) вони вступають у справу, яка вже розпочата сторонами.

Відповідного до цього Кодексу у господарському процесі беруть участь два види третіх осіб, які розрізняються за характером процесуальних правовідносин між третіми особами і стороною чи сторонами судового процесу:

- 1) треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет позову
- 2) треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет позову.

Треті особи обох видів віднесені законом до осіб, які беруть участь у справі, а тому мають юридичну заінтересованість, внаслідок того, що на їх правове становище можуть вплинути наслідки розгляду судом справи між сторонами. При цьому заінтересованість третіх осіб має матеріально-правовий і процесуально-правовий характер. Матеріально-правовий полягає у тому, що рішення, яке буде винесене господарським судом щодо конкретного спору, може порушити матеріальні права третьої особи або стати підставою для сторони вимагати відшкодування шкоди від неї — пред'явити до третьої особи позов за правом регресу. Процесуально-правова

заінтересованість третьої особи полягає у недопущенні прийняття господарським судом несприятливого для себе рішення.

У процесуальному праві термін «треті особи» здебільшого має технічне значення, оскільки стосовно позивача та відповідача ці особи виступають як треті (за рахунком), саме тому вони і називаються третіми особами у господарському процесі. Назва взята не тому, що така особа є зайвою в «чужому» спорі, а тому, що спір відбувається між двома сторонами, а вона є третьою особою, яка вступає в цей спір. Указана назва є суто процесуальною та відбиває справжнє процесуальне становище відповідної особи у спорі між сторонами і немає потреби встановлювати їй нову назву. Відповідна назва не лише влучно відображає місце цих суб'єктів серед інших осіб, які беруть участь у справах позовного провадження, а й дає змогу усвідомити мету їх участі у справі – захист своїх прав, свобод та законних інтересів, відмінних від інтересів сторін. Така особа адресує свої притязання завжди обом сторонам. Слід зауважити, що вказана позиція реалізована законодавцем в адміністративному судочинстві. Проте більшість дослідників слушно зауважують, що позов третьої особи може бути заявлений як до обох сторін, так і до однієї з них

Третіми особами, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору (іменуються також третіми особами із самостійними вимогами) є особи, які вже вступають у порушену справу до прийняття господарським судом рішення для захисту власних матеріально-правових інтересів, подавши позов до однієї чи обох сторін. Д. М. Сібільов вказує, що треті особи із самостійними вимогами на предмет спору є учасниками процесу, що вступають у порушену справу з метою захисту власних інтересів, несумісних з інтересами позивача та відповідача. Автор підкреслює саме несумісність цих вимог з вимогами сторін процесу. Однак цілком з ним не можна погодитись, адже слід було б сказати, що несумісність може бути або з інтересами відповідача, або позивача, або їх разом. При цьому вони можуть бути сумісними з інтересами сторін лише частково. Тому слід було б сказати,

що тут більше йдеться про повне або часткове неспівпадіння інтересів сторін та такої третьої особи.

У господарському процесі статус третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, відрізняється застосуванням досудового врегулювання спору у випадках, передбачених законом. Отже, беручи до уваги норми розділу II ГПК України, можна говорити, що треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, можуть вступати у справу до прийняття рішення господарським судом, подавши позов до однієї або до обох сторін за умови вжиття заходів досудового врегулювання спору у випадках, передбачених законом. Критерієм допуску третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги, до господарського процесу, є правовий зв'язок зі спірним матеріальним правовідношенням, з предметом спору. В свою чергу, в юридичній літературі предметом спору визнається матеріальний об'єкт, з приводу якого йде спір між позивачем і відповідачем. Проте влучним є твердження, що заявлення самостійної вимоги на предмет спору між сторонами, яка пред'являється по їх справі, ні в якій мірі не свідчить про наявність самостійних прав на предмет спору, які можуть бути визначені тільки рішенням суду після розгляду справи по суті [86, с.972].

В судовій практиці дуже поширені справи з залученням третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог.

Рішенням Господарського суду Сумської області від 14.02.2011 у справі № 10/94-10

за позовом: фізичної особи-підприємця ОСОБА_1,

до відповідача: комунального підприємства «Бюро технічної інвентаризації» виконавчого комітету Лебединської міської ради, м. Лебедин

третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні позивача: товариство з обмеженою відповідальністю «Евротрейд»,

третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні відповідача: фізична особа-підприємець ОСОБА_2, с.Вільшане.

Суть спору: позивач просить визнати на ним право власності на нерухоме майно під'їзні шляхи широкої колії 1713,66 м. (залізнична колія), розташовані за адресою: м. Лебедин, вул. Залізнична, 44 та зобов'язати відповідача зареєструвати за ним на праві власності дане нерухоме майно.

Позивач у судові засідання не з'явився, вимоги судової ухвали від 27.01.2011р. щодо уточнення адреси третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні позивача товариства з обмеженою відповідальністю «Евротрейд» не виконав.

Відповідач у судові засідання не з'явився, подав письмові пояснення.

Третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні позивача, товариство з обмеженою відповідальністю «Евротрейд» в судові засідання не з'явилася.

Представник третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні відповідача, фізичної особи-підприємця ОСОБА_2 подав письмові пояснення, в яких просить суд відмовити позивачеві в задоволенні позовних вимог.

Суд вирішив:

–В задоволенні позову відмовити [67].

Стаття 51 ГПК України визначає наслідки незалучення у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору.

1. Якщо в результаті ухвалення судового рішення сторона може набути право стосовно третьої особи або третя особа може пред'явити вимоги до сторони, така сторона зобов'язана сповістити цю особу про відкриття провадження у справі і подати до суду заяву про залучення її до участі у справі як третю особу, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. До такої заяви повинні бути додані докази про направлення її копії особі, про залучення якої як третьої особи подана заява.

2. У разі розгляду справи без повідомлення третьої особи про розгляд справи, обставини справи, встановлені судовим рішенням, не мають юридичних наслідків при розгляді позову, пред'явленого стороною, яка

брала участь у цій справі, до цієї третьої особи або позову, пред'явленого цією третьою особою до такої сторони [2].

Третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, слід відрізнити від співпозивачів, які можуть вступити в процес одночасно з порушенням справи і які між собою завжди мають однакові вимоги щодо предмета спору. Вимоги співпозивача завжди спрямовані до відповідача за первісним позовом, вимоги ж третьої особи із самостійними вимогами можуть бути звернені як до позивача або відповідача, так і одночасно до них обох. До того ж вимоги співпозивачів завжди між собою пов'язані, тоді як вимоги третьої особи із самостійними вимогами і позивача (співпозивача) можуть бути як пов'язані (в такому випадку третя особа направляє позов до відповідача), так і можуть виключати одне одного. Третя особа із самостійними вимогами є не просто не співпозивачем по справі, а по суті являє собою іншого позивача, адже вступає у справу за власною ініціативою і з власними вимогами та інтересами щодо предмета спору]. Тому О. В. Бобровник пропонує замінити термін «третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору», іншим поняттям – «другий позивач». На його думку, така пропозиція зумовлена більш раціональним сприйняттям цього терміна, до того ж це дасть змогу не тільки скоротити його назву, а й відокремити його від третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Однак тут може з'явитись деяка плутанина між поняттями через сприйняття такого «другого позивача» як співпозивача. Вживаючи ж поняття «треті особи», вони чітко відмежовуються від сторін по справі, які ініціюють процес. Також можна зазначити такі принципові відмінності між співпозивачем та третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору:

– позивач (співпозивач) порушує господарський процес самостійно через подання позовної заяви, у той час як третя особа із самостійними вимогами

вступає зі своєю позовною заявою у вже розпочатий судовий процес, ініційований іншою особою (позивачем);

– вимоги позивача (співпозивачів) завжди направлені до відповідача, тоді як вимоги третьої особи відмінні за змістом та можуть бути направлені як до позивача (співпозивачів), відповідача (співвідповідачів), так і до них усіх разом

Вимоги співпозивача до відповідача чи співвідповідачів обґрунтовуються наявністю спільного права, чого немає у третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору. Як зазначає С. С. Бичкова, позов, пред'явлений виключно до відповідача, не завжди буде спрямований і проти позивача. У зв'язку з різною юридичною природою підстав позову позивача та позову третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, останній може мати індивідуальну, виключну спрямованість позовної вимоги тільки до відповідача [47, с. 155]

Отже, підсумовуючи зазначене основними ознаками третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, слід визнати те, що вони:

- є особами, які відповідно до ст. 1 ГПК України мають право подавати позови до господарських судів; – вступають у вже розпочатий судовий процес;
- вступають у справу, пред'явивши позов до однієї чи обох сторін;
- мають інтереси, які, зазвичай, суперечать інтересам сторони чи обох сторін одночасно; – вступають у справу добровільно та за власною ініціативою;
- відстоюють у процесі свої інтереси щодо предмета спору, тобто претендують на предмет спору, а тому їх юридична заінтересованість має самостійний характер;
- мають усі процесуальні права й обов'язки позивача.

При цьому, порівнюючи вказані основні ознаки з ознаками позивача, слід зауважити, що наявна лише одна відмінність – вступ у вже розпочатий судовий процес. При порівнянні статусу відповідача у разі подання

зустрічного позову та третьої особи вказані ознаки співпадають у повному обсязі.

Залежно від того, чи заявила третя особа позовні вимоги до обох або лише до однієї із сторін спору (що трапляється значно рідше), вказана сторона або сторони спору перетворюються фактично у відповідачів за цим новим позовом. Причому відповідачем за позовом третьої особи стає і позивач, і первинний відповідач у справі, якщо позовні вимоги на предмет спору заявлено до них обох. У такому випадку обидві сторони отримують права відповідача стосовно позову третьої особи. Також слід зазначити, що позивач, в силу свого первісного статусу, позбавлений права подачі зустрічного позову, а може змінити або доповнити первісний позов, зазначивши у ньому вимоги до третьої особи, що заявляє самостійні вимоги на предмет спору, а відповідач, на нашу думку, зберігає право на подачу зустрічного позову до такої третьої особи, оскільки остання в процесі користується правами позивача і, відповідно, у відносинах з нею відповідач залишається в процесуальному положенні відповідача з належними йому правами та обов'язками по відношенню до позивача. Вважаємо, що протилежне значно ускладнюватиме процес. Дійсно, якщо третій особі надано право подавати позов у процесі, що вже триває, то нелогічним видається, якщо зустрічні вимоги відповідача у даній справі не зможуть бути розглянуті та таким особам необхідно буде для захисту своїх прав і законних інтересів подавати окремі позови, утворюючи паралельні процеси, тісно пов'язані з вказаною справою за предметом спору та доказовою базою.

З урахуванням вищезазначеного та за аналізом норм чинного ГПК України можна дійти висновку, що позивач, відповідач та третя особа, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, володіють однаковими правами та виконують однакові обов'язки при поданні позову, при розгляді господарської справи у суді першої інстанції та при перегляді судових актів у господарському суді.

Дещо відособлено від них доречно розглянути осіб, які не брали участь у справі, якщо господарський суд вирішив питання про їх права та обов'язки. З одного боку, вони вступають у справу з власної ініціативи, тому вони також є самостійними (ініціативними) учасниками позовного провадження. З іншого боку, їх участь у даному статусі неможлива при розгляді справи у першій інстанції. Вказані особи можуть з'являтися в процесі лише при переглядах судових рішень у даній справі, якщо такі судові рішення зачіпають їх права та обов'язки, що вони повинні довести суду. Однак і вказані особи володіють загальними правами позивача та відповідача в процесі з урахуванням обмежень, пов'язаних з переглядом господарських справ. Наприклад, особа, яка не брала участь у справі, якщо господарський суд вирішив питання про її права та обов'язки, не може змінити предмет та підставу позову або вийти за межі розгляду справи у першій інстанції. Проте слід зауважити, що при переглядах судового рішення позивач, відповідач, прокурор та треті особи також не наділені таким правом [50, с. 187]

Отже, значення третіх осіб в господарському процесі полягає в тому, що вони спрямовують свої дії в процесі на запобігання присудженню судом об'єкта матеріального спору позивачеві чи залишення його відповідачу або ж виступити проти сторін, вимагаючи присудження об'єкта спору собі, також, треті особи намагаються, щоб суд виніс таке рішення, яке б відповідало їхнім інтересам, що обумовлені існуючими між ними і стороною правовідносинами, або ж зміною їх на свою користь.

2.3. Процесуальна співучасть, правонаступництво та представництво в господарському процесі

Законодавством передбачена можливість участі у справі кількох позивачів чи відповідачів – так звана процесуальна співучасть. Деякі автори зазначають, що співучасть – це зумовлена матеріальним правом множинність осіб на тій чи іншій стороні у господарському процесі на підставі наявності

спільного права або спільного обов'язку. Під процесуальною співучастю розуміє участь в одному процесі декількох позивачів або відповідачів, право вимоги або обов'язки яких не виключають один одного. Причому між особами, які виступають як співучасники, може і не бути матеріально-правового зв'язку.

Цим процесуальна співучасть відрізняється від участі у справі третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору. Більшість науковців слушно вважає, що підстави співучасті знаходяться в матеріальному праві. Дійсно, без з'ясування сенсу матеріальних норм і змісту матеріальних правовідносин неможливо правильне застосування норм процесуального права, зокрема інституту співучасті. З одного боку, інститут співучасті залишається суто процесуальним інститутом, оскільки норми про співучасть регулюють відносини, що складаються в ході здійснення правосуддя у господарських справах, які є процесуальними. Отже, інститут процесуальної співучасті регулює процесуальні відносини і є інститутом процесуального права. Матеріально-правові відносини є лише передумовами для виникнення інших, процесуальних відносин, які складаються між судом, як органом правосуддя, та іншими учасниками процесу. З іншого боку, за відсутності матеріально-правового зв'язку між співпозивачами та/або співвідповідачами цілі співучасті – процесуальна економія часу і сил учасників позовного провадження, скорочення витрат судового розгляду – не будуть досягнуті. Навпаки, допущення процесуальної співучасті при ігноруванні матеріально-правових норм може спричинити негативні наслідки, наприклад, зловживання правом на залучення позивачем у якості співвідповідача у справі особи, яка абсолютно не пов'язана із вимогами позивача, а це, в свою чергу, викличе зволікання і затримки розгляду господарської справи.

Метою застосування інституту процесуальної співучасті є, по-перше, досягнення загальних цілей господарського судочинства – захисту прав та охоронюваних законом інтересів осіб, а по-друге, забезпечення винесення судом законного та обґрунтованого рішення та попередження у майбутньому

виникнення ухвал, постанов та рішень суду, які суперечать один одному, а також скорочення судових витрат, економія часу суду та сторін завдяки концентрації усієї доказової інформації в одній справі.

Господарська процесуальна співучасть є одним з найважливіших процесуальних інститутів, що сприяють встановленню юридичних фактів, всебічному і повному дослідженню матеріалів справи, розкриття відносин, об'єднаних нерозривним зв'язком, а також виявлення дійсних прав і обов'язків сторін. В теорії господарського процесуального права відсутня єдина точка зору про поняття «процесуальна співучасть». Це пов'язано з тим, що в чинному господарському процесуальному законодавстві дане поняття нормативно не закріплено. Однак класичним в науці стало визначення процесуальної співучасті: участь в одному і тому ж провадженні декількох позивачів (або відповідачів), права вимоги (або обов'язки) яких не виключають одне одного. Дане визначення не тільки повно розкриває зміст співучасті, а й знаходить своє відображення в його традиційних видах.

Докладний аналіз підстав процесуальної співучасті розглядається через призму сутності основних видів процесуальної співучасті (обов'язкового і факультативного).

Участь у справі кількох позивачів або відповідачів (при факультативній співучасті) може в деяких випадках ускладнити розгляд і вирішення справи, в силу чого воно допустиме тільки в тих випадках, коли може привести до більш швидкого і правильного розгляду спору.

Прискорення процесу при суб'єктивному поєднанні позовів можливо тільки при належному застосуванні інституту співучасті. Не можна допускати помилок у визначенні процесуального положення осіб, які беруть участь у справі. Суд при винесенні загального рішення повинен керуватися міркуваннями процесуальної доцільності, а також ступенем складності конкретного справи. Якщо винесення спільного рішення буде ускладнювати процес, то і не повинно допускатися з'єднання позовів.

Тому господарська процесуальна співучасть являє собою особливий процесуальний інститут, що виникає з багатосуб'єктних спірних матеріальних правовідносин або однорідних правовідносин, коли в одному і тому ж провадженні беруть участь кілька позивачів або відповідачів, права вимоги або обов'язки яких не виключають одне одного; направлено на правильний і своєчасний розгляд справи, встановлення дійсних прав і обов'язків сторін; покликане і здатне при дотриманні певних умов на прискорення і спрощення вирішення справи по суті, а також виключення випадків винесення суперечливих рішень за схожими позовами [50, с.104].

Стаття 47 ГПК України визначає участь у справі кількох позивачів або відповідачів.

1. Позов може бути пред'явлений спільно кількома позивачами або до кількох відповідачів. Кожен із позивачів або відповідачів щодо іншої сторони діє в судовому процесі самостійно.

2. Участь у справі кількох позивачів і (або) відповідачів (процесуальна співучасть) допускається, якщо:

- 1) предметом спору є спільні права чи обов'язки кількох позивачів або відповідачів;
- 2) права або обов'язки кількох позивачів чи відповідачів виникли з однієї підстави;
- 3) предметом спору є однорідні права і обов'язки [1].

Таким чином, основними ознаками такого суб'єктного ускладнення судового процесу є: – наявність статусу сторони в процесі (співучасники повинні бути позивачами або відповідачами); – право вимоги та/або обов'язок одного зі співучасників не може виключати право вимоги та/або обов'язки іншого; – права та обов'язки співучасників виникли із однієї підстави; – наявність одного провадження, в якому розглядається справа з участю співпозивачів чи співвідповідачів; – самостійність кожного із співучасників в процесі; – право співучасників доручити вести справу одному із співучасників. [51, с.97].

В правовій доктрині виокремлюють декілька класифікацій процесуальної співучасті. Так, за процесуально-правовим критерієм розрізняють активну (співучасть на стороні позивача), пасивну (співучасть на стороні відповідача) та змішану співучасть. Така класифікація є суто науковою та не має практичного значення.

За ступенем обов'язковості виділяють обов'язкову (необхідну) та необов'язкову (факультативну) процесуальну співучасть. При обов'язковій співучасті суд (суддя) не вправі розглядати справу за відсутності будь-кого з обов'язкових співучасників, оскільки не вправі вирішувати питання про спільні або взаємопов'язані права і/або обов'язки за відсутності хоча б одного з їх носіїв. При факультативній співучасті суд (суддя), керуючись міркуваннями процесуальної економії має право об'єднати кілька однорідних позовних заяв або справ, у яких беруть участь ті ж самі сторони, в одну справу, про що зазначається в ухвалі про порушення справи або в рішенні. Вважаємо, що обов'язкова (необхідна) співучасть на боці позивача є неможливою, оскільки саме формулювання «залучення до справи» відносно позивача видається некоректним. При цьому і обов'язковість (необхідність) співучасті на боці відповідача є оціночним поняттям, повинно бути доведено суду іншими учасниками господарської справи та визнано судом обґрунтованим.

Лише уважний аналіз норм матеріального права в кожному окремому випадку гарантує від можливих судових помилок. Мабуть, в силу цих обставин закон не може дати вичерпний перелік випадків обов'язкової співучасті, хоча матеріали судової практики і дозволяють зробити в цьому відношенні деякі висновки узагальнюючого характеру. Крім того, деякі науковці виділяють такий вид процесуальної співучасті, як альтернативна. Підстава виникнення альтернативної співучасті корениться у складності спірного матеріально-правового відношення. У ньому вибір відповідального (зобов'язаного) суб'єкта правовідносин істотно ускладнений і залежить від виконання низки умов [48, с. 223].

ГПК України наділяє співпозивачів та співвідповідачів тотожними правами та обов'язками. Вважаємо, що саме цим справи з процесуальною співучастю відрізняються від інших видів справ. Тому слід зауважити, що при зміні предмету позову, поданні зустрічного позову або поданні позову третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, права співпозивачів та співвідповідачів не повинні змінюватися та втрачати ознаку тотожності. У протилежному випадку суддя не повинен об'єднувати в одне провадження з первісним позовом, наприклад, зустрічні вимоги лише до одного із позивачів або позов третьої особи лише до одного або декількох (але не всіх) співпозивачів та/або співвідповідачів у даній справі. Реалізація прав співучасників не залежить від інших співучасників, а виключно від їх особистого волевиявлення. Кожний із позивачів або відповідачів щодо іншої сторони виступає в судовому процесі самостійн. Проте не слід позбавляти їх можливості за власним розсудом використовувати право на захист. Тому вважаємо за необхідне доповнити вказану статтю окремою частиною, в якій прямо передбачатиметься право доручити ведення справи одному із співучасників та зазначатиметься, що така особа повинна діяти на підставі виданої та підписаної іншими співучасниками довіреності.

Суди нерідко припускаються помилок, залучаючи обов'язкового процесуального співвідповідача, який відмовився від участі в справі, в процес за своєю ініціативою, в якості третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, тим самим цілеспрямовано ототожнюючи різних по суті, статусу і процесуально-правових положенню осіб.

Тому вважаємо, що не можна проводити змішування або штучно підміняти різні інститути сторін, третіх осіб та процесуальних співучасників, оскільки неправильне визначення процесуального становища особи призводить не тільки до порушення норм процесуального закону, і, що найважливіше, його суб'єктивних прав і обов'язків .

У літературі юридична природа процесуального правонаступництва порізнному оцінюється процесуалістами. Так, М. С. Шакарян процесуальним правонаступництвом вважає заміну в процесі особи, котра є стороною або третьою особою (правопередника), іншою особою (правонаступником), за якої правонаступник продовжує участь правопередника у процесі [98, с.68]. Під процесуальним правонаступництвом П. Ф. Єлисейкін розуміє заміну однієї сторони іншою особою, що виступає правонаступником у матеріальному праві [54, с.27].

Щодо юридичної природи процесуального правонаступництва С. В. Васильєв пише: процесуальне правонаступництво – це перехід процесуальних прав та обов'язків від однієї особи, яка в процесі є стороною або третьою особою, до іншої у зв'язку з переходом до неї суб'єктивних матеріальних прав. «Процесуальне правонаступництво – це заміна в процесі особи, що є стороною, іншою особою з переходом до неї всіх процесуальних прав та обов'язків», – зазначає В. В. Комаров.

Можна також визначити процесуальне правонаступництво як заміну сторін або третіх осіб (правопередників) іншою особою (правонаступником) у разі вибуття з процесу суб'єкта спірних чи встановлених судом правовідносин.

Стаття 52 ГПК України так визначає процесуальне правонаступництво.

У разі смерті або оголошення фізичної особи померлою, припинення юридичної особи шляхом реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення), заміни кредитора чи боржника в зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд залучає до участі у справі правонаступника відповідного учасника справи на будь-якій стадії судового процесу.

Усі дії, вчинені в судовому процесі до вступу у справу правонаступника, обов'язкові для нього так само, як вони були обов'язкові для особи, яку правонаступник замінив.

Про заміну або про відмову в заміні учасника справи його правонаступником суд постановляє ухвалу [2].

Виходячи зі змісту ст.52 ГПК України, вважаємо, що у визначенні юридичної природи процесуального правонаступництва та формулюванні дефініції названого процесуального інституту слід ураховувати такі фактори:

- 1) передумова процесуального правонаступництва – безспірний перехід суб'єктивного права та (або) обов'язку від однієї особи до іншої в матеріальному праві;
- 2) одним із суб'єктів такої заміни (правопередником) у матеріальному праві має бути особа, яка є стороною або третьою особою в процесі;
- 3) зміст процесуального правонаступництва – це перехід до правонаступника всіх процесуальних прав та обов'язків правопередника.

Ураховуючи вищевикладене, не можна вважати достатньо повною дефініцію процесуального правонаступництва, яку пропонує правничій громадськості М. С. Шакарян, адже автор не зазначає в ній, які саме юридичні факти мають становити підставу процесуального правонаступництва. З аналогічних мотивів слід вважати неповним визначення процесуального правонаступництва, яке дав В. В. Комаров [98, с.68].

Процесуальне правонаступництво, як і заміна неналежної сторони, являє собою зміну суб'єктного складу учасників спору.

Процесуальне правонаступництво – це заміна під час провадження у справі сторін або третіх осіб іншими особами, до яких переходять права та обов'язки у спірних правовідносинах.

Сторона може вибути з процесу в силу різних причин, однак процесуальне правонаступництво виникає тільки у тому випадку, коли має місце правонаступництво у матеріальних правовідносинах. На відміну від матеріального правонаступництва, процесуальне має ряд особливостей,

обумовлених характером участі у процесі, сукупністю процесуальних прав та обов'язків, якими наділені сторони.

Підставою процесуального правонаступництва є наступництво у матеріальних правовідносинах, внаслідок якого відбувається вибуття сторони із спірних або встановлених судом правовідносин майнового, але не особистого характеру. Заміна суб'єктів матеріальних правовідносин можлива внаслідок смерті громадянина, який був суб'єктом правовідносин; припиненні юридичної особи; уступки права чи взяття на себе обов'язку іншої особи. Новий суб'єкт права або обов'язку може прийняти права та обов'язки свого правонаступника цілком або частково. У залежності від цього в науці і судовій практиці розрізняють універсальне (повне) і сингулярне (часткове) правонаступництво.

Універсальне (повне) правонаступництво настає у випадку смерті сторони, припинення юридичної особи, яка є стороною у справі. У цих випадках спадкоємець громадянина, правонаступник юридичної особи стає стороною в матеріальних правовідносинах, а отже, і процесуальним правонаступником у справі.

Сингулярне (часткове) правонаступництво настає у випадку уступки вимоги, переведення боргу або прийняття боргу на себе. Тут правонаступництво в матеріальних правовідносинах визначає процесуальне правонаступництво.

Для настання процесуального правонаступництва правонаступник (особа, яка бажає вступити у процес) має довести судові своє право на зайняття процесуального становища суб'єкта, якого він заміняє. Доказом можуть бути рішення суду, статут, свідоцтво про право на спадщину, Інші документи, які підтверджують перехід прав та обов'язків у матеріальних правовідносинах, що є предметом судового розгляду.

Правонаступник набуває весь обсяг процесуальних прав та обов'язків, які мав його попередник. Також для нього є обов'язковими усі дії, які вчинені у процесі до його вступу (зміна предмета або підстави позову,

відмова від частини позовних вимог тощо). Тобто до процесуальних правонаступників переходять усі нездійснені й нереалізовані права попередника на момент вступу до справи і, виходячи з дії принципу диспозитивності, вони можуть вільно ними розпоряджатися.

Зміст норм про процесуальне правонаступництво повністю поширюється на третіх осіб.

Господарське процесуальне правонаступництво по суті є заміною однієї сторони на іншу, подібно до заміни неналежної сторони, однак має ряд відмінностей від останньої. Процесуальне правонаступництво може застосовуватися при заміні позивача, відповідача, а також третіх осіб, а заміна неналежної сторони – тільки щодо відповідача. При заміні неналежної сторони її дії не спричиняють жодних правових наслідків для належної. За умови процесуального правонаступництва усі процесуальні дії правопередника є обов'язковими для правонаступника. При заміні процес може починатися заново, а при правонаступництві – продовжується. Процесуальне правонаступництво можливе на всіх стадіях процесу, заміна неналежної сторони – тільки у суді, до ухвалення рішення суду у справі.

Виходячи з викладеного, процесуальне правонаступництво ми визначаємо як заміну сторони або третьої особи (правопередника) іншою особою (правонаступником) у зв'язку з вибуттям із процесу суб'єкта спірного або встановленого рішенням суду правовідношення, за якої до правонаступника переходять усі процесуальні права та обов'язки правопередника, і він продовжує його участь у справі [48].

Проведення в Україні системних та ефективних правових реформ зумовлює необхідність поглибленого дослідження проблем удосконалення механізмів реалізації та захисту прав та інтересів особи у господарському процесі, та, у зв'язку з цим, переосмислення деяких підходів до правової природи процесуального представництва.

Здебільшого представниками в господарському процесі виступають представники за договором та адвокати, оскільки не всі учасники позовного

провадження наділені процесуальною правоздатністю – деякі юридичні особи не можуть безпосередньо брати участь у розгляді справи і потребують допомоги процесуального представника. Крім того, нерідко причиною звернення фізичних та юридичних осіб до процесуального представника є потреба у кваліфікованій юридичній допомозі. Значення представництва полягає у тому, що саме завдяки цьому інститутіві юридичні особи, недієздатні особи, малолітні мають можливість повніше здійснювати свої повноваження, захищати інтереси в суді за допомогою кваліфікованих юристів.

Отже, участь процесуального представника у господарському процесі обумовлена суб'єктивними та об'єктивними підставами. Тому не викликає сумнівів необхідність участі даної особи у господарському процесі з урахуванням специфіки статусу учасників позовного провадження. Можна виділити специфічні ознаки процесуального статусу представника у господарському процесі, зокрема:

- правове регулювання інституту процесуального представництва в господарському процесі забезпечено нормами господарського та господарського процесуального законодавства України;
- представник виступає від імені довірителя; – представник здійснює права і обов'язки довірителя, в результаті чого набуває коло необхідних прав і обов'язків;
- представник діє в інтересах довірителя;
- правова позиція представника не може суперечити правовій позиції довірителя;
- представник діє у межах повноважень, наданих йому у відповідності із законом та договором.

Враховуючи виявлені ознаки, доречним видається визначати процесуальне представництво у господарському процесі як діяльність сторонньої особи (представника, законного представника, адвоката, прокурора), що здійснюється ним від імені довірителя з метою досягти

найбільш сприятливого рішення, а також для надання кваліфікованої допомоги, в тому числі правової, у здійсненні прав довірителем, з метою попередження порушення прав у процесі і сприяння господарському суду у здійсненні правосуддя по господарських справах[40, с.103].

Стаття 56 ГПК України регламентує участь у справі представника [2].

Таким чином, представник (адвокат), хоча і не є самостійним учасником позовного провадження, проте реалізує свої повноваження в межах, наданих довірителем, тим не менш відіграє важливу роль у забезпеченні ефективного захисту прав і законних інтересів самостійних учасників позовного провадження. Коло прав та обов'язків представника (адвоката) в господарському процесі не може бути ширшим за коло прав та обов'язків, якими володіє довіритель, проте може бути значно вужчим, якщо довіритель вирішить певним чином обмежити права представника (адвоката). При цьому певне коло прав (зокрема, розпорядчі права) повинні бути чітко закріплені за представником (адвокатом, оскільки він не наділяється ними автоматично при реалізації представництва. За цією складовою слід окремо виділяти законного представника та прокурора, які, хоча і є фактично представниками певної особи, проте така особа (довіритель) не має права обмежувати їх в розпорядчих повноваженнях.

РОЗДІЛ 3

ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНШИХ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ

3.1. Особливості правового статусу свідків у господарському процесі

На противагу цивільному, кримінальному, адміністративному процесуальному законодавству, ГПК України досі не передбачав функціонування інституту свідків як засобу доказування у процесі. Головною причиною такої відмінності був, насамперед, часовий чинник. Законодавець притримується позиції, що господарський процес має бути чітко формалізований, суто документарний, а запровадження інституту свідків лише надасть можливість недобросовісним сторонам затягувати і так тривалий процес судового розгляду.

Проте, з наукових колах давно було запропоновано ввести інституту свідка в господарський процес. Ще в 2003 році Степанова Т.В. писала «в ГПК необхідно чітко визначити положення свідків у господарському процесі. Безперечно, внесення в ГПК України положення щодо участі свідка в доказуванні у господарському процесі було б правильним та зрозумілим» [80, с. 170].

В 2015 році П.С. Лютіков зазначав: «Існуюча система засобів доказування в ГПК України, як і в господарському процесі в цілому, вимагає реформи. Практика господарського судочинства продемонструвала необхідність розширення засобів доказування за рахунок показань свідка, оскільки вбачається, що дослідження саме таких свідчень в окремих випадках може сприяти встановленню об'єктивної істини у справі та забезпечити повноту і всебічність розгляду справи [71, с. 152].

З 15.12.2017 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного

процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII, яким було внесено суттєві зміни щодо засобів доказування зокрема і в господарському судочинстві, запровадивши інститут свідків.

Зазначений закон розширив перелік засобів доказування та змінив традиційний підхід до ролі свідка. Спроба запровадження інституту свідків у господарському процесі не нова. На відміну від цивільного, кримінального, адміністративного процесуального законодавства, чинний ГПК України не передбачав інституту свідків як засобу доказування у процесі.

Введення такого інституту є позитивним, оскільки, як засвідчує судова практика, така потреба хоч і рідко, але виникає. Очевидно, що ця норма дає більше можливостей для доведення перед господарським судом тих обставин, на які сторони посилаються на підтвердження своїх вимог. Але водночас новація викликала велику полеміку й потребує особливої уваги, оскільки досить сумнівною видається процесуальна користь від участі свідків у господарському процесі у багатьох спорах, наприклад при стягненні боргів у сфері господарювання, у кредитних спорах, при визнанні правочинів недійсними з підстав порушення закону та в інших випадках, коли всі факти, необхідні для обґрунтування вимог, можуть бути доведені виключно на підставі письмових доказів. Є побоювання, що в разі реалізації нововведень господарський процес втратить одну зі своїх головних переваг - оперативність вирішення справ [70].

З огляду на це, суд матиме доступ до значно ширшої необхідної та достатньої доказової бази для здійснення її оцінки та прийняття об'єктивного і справедливого рішення у справі. Проте, в даному аспекті не варто виключати можливість зловживання учасниками процесу шляхом залучення ними свідків, які зможуть ввести суд в оману або відмовляються від давання показань, що ймовірно призведе до затягування судового процесу. В такому разі не варто забувати про кримінальну відповідальність свідків за зазначені дії. Досить часто сторони по справі знаходяться у віддалених один від одного

адміністративно-територіальних одиницях, що може ускладнити належну явку свідка в судове засідання та зумовить подальше затягування розгляду відповідної справи та вирішення спору по суті.

Проаналізувавши основні положення чинного Господарського процесуального кодексу України в редакції від 03.10.2017 р., що регламентують участь свідків у господарському процесі, варто відмітити основні ознаки їх правового статусу. По перше, свідком може бути будь-яка дієздатна фізична особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи свідки в судовому процесі; не мають юридичної зацікавленості; за введення в оману суду (надання неправдивих свідчень) притягуються до кримінальної відповідальності; зобов'язані надавати достовірні показання про відомі їм обставини справи (якщо немає передбачених чинним законодавством України підстав для відмови від надання показань).

Враховуючи особливості господарсько-правових відносин, зокрема їх суб'єктного складу, допустимими доказами під час господарського процесу можуть бути показання свідка, зокрема, щодо засвідчення факту присутності на загальних зборах учасників товариства; передачі товару однією стороною іншій; підписання договору; користування спірним майном за відповідним правочином; виконання договору; вчинення дій, спрямованих на підтвердження укладення договору та його часткове та/або повне виконання тощо. Варто пам'ятати, що показання свідків допускаються для доказування тільки тих обставин, які неможливо довести іншими засобами доказування (принцип допустимості) [34].

Відповідно до ст.66 ГПК України свідком може бути будь-яка дієздатна фізична особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи.

Свідок зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом у визначений час і дати правдиві показання про відомі йому обставини. За відсутності заперечень учасників справи свідок може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції. Суд може дозволити свідку брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції незалежно від заперечень

учасників справи, якщо свідок не може з'явитися до суду через хворобу, похилий вік, інвалідність або з інших поважних причин.

У разі неможливості прибуття до суду та участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції за викликом суду свідок зобов'язаний завчасно повідомити про це суд.

Свідок має право давати показання рідною мовою або мовою, якою він володіє, користуватися письмовими записами, відмовитися від давання показань у випадках, встановлених законом, а також право на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду [2].

Свідок зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом у визначений час і дати правдиві показання про відомі йому обставини. Водночас, за відсутності заперечень учасників справи свідок може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції. Якщо він не може з'явитися до суду через хворобу, похилий вік, інвалідність або з інших поважних причин, суд може йому дозволити брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції незалежно від заперечень учасників справи, при цьому у разі неможливості прибуття до суду та участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції за викликом суду свідок зобов'язаний завчасно повідомити про це суд.

В новій редакції Господарського процесуального кодексу України детально визначається порядок виклику свідка для надання ним показань, деталізується порядок допиту та опитування учасників справи як свідків, передбачаються наслідки неявки свідка в судове засідання. Окрім того, законом регламентується процедура допиту свідків, використання ним письмових записів та допит сторін, третіх осіб, їх представників як свідків.

Варто зазначити, що статтею 89 ГПК України унормовано право суду викликати свідка для допиту за його ініціативою суду або за клопотанням учасника справи у разі, якщо обставини, викладені ним у заяві, суперечать іншим доказам або викликають у суду сумнів щодо їх змісту, достовірності чи повноти. Тому при наданні показань особі слід пам'ятати про загрозу

притягнення її до кримінальної відповідальності за завідомо неправдиві показання, про що зазначається в ухвалі про виклик свідка. Якщо свідок без поважних причин не з'явився в судове засідання або не взяв участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції, суд не бере до уваги його показання. Свідок, даючи показання, може користуватися записами, але лише в тих випадках, якщо його показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими даними, які важко зберегти в пам'яті. Ці записи подаються судові та учасникам справи і можуть бути приєднані до справи за ухвалою суду.

Цікавою новелою у господарському процесі є регламентація можливості письмового опитування учасників справи як свідків. Так, згідно ст. 90 ГПК України учасник справи має право поставити в першій заяві по суті справи або у додатку до неї не більше десяти запитань іншому учаснику справи про обставини, що мають значення для справи. Учасник справи, якому поставлено питання іншим учасником справи, зобов'язаний надати вичерпну відповідь окремо на кожне питання по суті. На запитання до учасника справи, який є юридичною особою, відповіді надає її керівник або інша посадова особа за його дорученням. Якщо поставлене запитання пов'язане з наданням доказів, що підтверджують відповідні обставини, учасник справи разом із заявою свідка надає такі докази.

Стефанів Т. зазначає, що специфіка господарської діяльності часто обумовлює залежність свідка від юридичної особи, на користь якої він свідчить. Наприклад, працівник підприємства є підлеглим керівника юридичної особи і може давати неправдиві показання через побоювання втратити роботу або конфлікт інтересів.

Тому слід передбачити імунітет свідка (групи осіб, яких не можна допитувати як свідків; випадки, коли особа має право відмовитися від свідчення), закріпити правила допиту свідка [70].

Варто погодитися з твердженням І.М. Риженко та А.В. Рибас, що з метою уникнення безпідставного затягування господарського процесу та недопущення зловживання правами учасниками процесу необхідно

передбачити додаткові механізми забезпечення розгляду господарського спору в розумні строки, зокрема, встановивши, що суд може використовувати показання свідків для доказування тільки тих фактів і обставин, які неможливо довести іншими засобами доказування [65, с.40]. Таким чином, необхідно дотримати баланс між оперативністю господарського судочинства, що досягається завдяки неможливості використання інституту свідка для затягування господарського судочинства, та повнотою, всебічністю і об'єктивністю розгляду господарського спору, що досить часто не можливо забезпечити без необхідності допиту окремих осіб в якості свідків.

На думку М. Демидової, викликає сумнів процесуальна користь від участі свідків, наприклад, під час розгляду спорів, пов'язаних із розрахунками за продукцію, товари, послуги або в спорах про право на майно. У випадках, коли законом чітко визначено умови виникнення тих чи інших прав або обов'язків, пояснення свідків не можуть слугувати доказами, які покладаються в основу рішення. Крім того, господарська діяльність через свій економічний зміст тісно пов'язана з документообігом, фіксацією певних фактів та прав на відповідних паперових або електронних носіях. З урахуванням цієї специфіки заявлення клопотань про виклик свідків, їх розгляд судом і реалізація права учасників справи на отримання свідчень від будь-яких осіб спричинятимуть затягування процесу та можуть бути підставою для зловживань [65].

Крім того, необхідність допиту свідків може мати місце у спорах між господарським товариством та його посадовою особою про відшкодування збитків, завданих такою посадовою особою господарському товариству її діями (бездіяльністю), під час з'ясування того факту, хто підписував договір або інший документ, наприклад, коли судова експертиза не дає відповідей на поставлені перед нею питання, але наявні суб'єкти, які брали участь у підготовці відповідних матеріалів, організувати підписання та фізично були присутні під час його проведення. Значення показань свідків полягає у

тому, що іншими засобами доказування отримати відповідну інформацію про обставини та факти, які мають значення для правильного вирішення справи та прийняття законного й справедливого рішення в деяких випадках ускладнено.

Враховуючи особливості господарсько-правових відносин, зокрема їх суб'єктного складу, допустимими доказами під час господарського процесу можуть бути показання свідка, зокрема, щодо засвідчення факту присутності на загальних зборах учасників товариства; передачі товару однією стороною іншій; підписання договору; користування спірним майном за відповідним правочином; виконання договору; вчинення дій, спрямованих на підтвердження укладення договору та його часткове та/або повне виконання тощо. Варто пам'ятати, що показання свідків допускаються для доказування тільки тих обставин, які неможливо довести іншими засобами доказування (принцип допустимості).

Батуринський В.С. відмічає, що досить неоднозначною вбачається користь від участі свідків у господарському процесі при вирішенні спорів, предметом яких є стягнення заборгованості суб'єктів господарювання за неналежне виконання та/або невиконання зобов'язань по відповідному правочину та в інших випадках, коли всі необхідні для обґрунтування вимог обставини можуть бути доведені виключно на підставі письмових доказів (наприклад, первинних документів тощо [34].

Таким чином, зміни до господарського процесуального законодавства, внесені Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII, стали прогресивним кроком на шляху удосконалення судового процесу під час вирішення господарських спорів. Запровадження інституту свідків серед засобів доказування є якісною новелою, адже відтепер для учасників господарського

процесу відкриваються більші можливості при реалізації принципу змагальності.

З огляду на це, суд матиме доступ до значно ширшої необхідної та достатньої доказової бази для здійснення її оцінки та прийняття об'єктивного і справедливого рішення у справі. Проте, в даному аспекті не варто виключати можливість зловживання учасниками процесу шляхом залучення ними свідків, які зможуть ввести суд в оману або відмовляються від давання показань, що ймовірно призведе до затягування судового процесу. В такому разі не варто забувати про кримінальну відповідальність свідків за зазначені дії. Досить часто сторони по справі знаходяться у віддалених один від одного адміністративно-територіальних одиницях, що може ускладнити належну явку свідка в судове засідання та зумовить подальше затягування розгляду відповідної справи та вирішення спору по суті.

Показання свідків можуть та повинні слугувати важливим джерелом установлення обставин справи. Але введення інституту свідка доцільне лише за умови чіткого врегулювання процедури, розуміння відмінності господарського процесу від цивільного та адміністративного. Це сприятиме економії коштів сторін та держави, часу розгляду справи, а також зменшить можливості затягування слухання та вдосконалив процедуру доказування, що позитивно позначиться на розвитку господарських відносин.

3.2. Правовий статус прокурора у господарському судочинстві

Забезпечення господарського правопорядку – ключове завдання правового регулювання господарських правовідносин. Правопорядок у сфері господарювання, безумовно, є необхідною умовою економічного зростання країни.

Слід звернути увагу на те, що дана тема є ще недостатньо вивченою в теорії і практиці господарського права і прокурорської діяльності, хоча і є праці, які можуть стати фундаментом для наукових досліджень у цій сфері, а

саме праці М.В. Руденка, Т.О. Дунаса, Т.В. Степанової, М.В. Косюти, І.А. Іоннікової, М.І. Мичка та інших, які здійснили ґрунтовні дослідження питання участі прокурора в господарському судочинстві. Однак забезпечення господарського правопорядку, як завдання органів прокуратури, реалізується не тільки в контексті господарського судочинства, а тому потребує окремих досліджень [37, с.246].

Традиційно в науці процесуального права у випадках пред'явлення позову органом або особою від свого імені на захист прав та інтересів інших осіб, державних або громадських інтересів у якості мети їх звернення до суду розглядається, насамперед, захист суб'єктивних прав та інтересів конкретної особи, і вже опосередковано – державних або громадських інтересів. Відповідно до п. 3 ст. 1311 Конституції України прокуратура здійснює представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. Включення прокурора до кола учасників позовного провадження пройшло досить тривалий шлях.

Участь прокурора в господарському судочинстві – порівняно новий напрям діяльності прокуратури. Повноваження прокурора в судовому процесі визначені Законом України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 р. №1789-ХІІ та Господарським процесуальним кодексом України.

Відповідно до ст.35 ГПК України у визначених законом випадках прокурор звертається до суду з позовною заявою, бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи, до початку розгляду справи по суті, подає апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами [2].

Представництво прокурором інтересів держави в суді відрізняється від інших видів представництва низкою специфічних ознак: складом представників, колом суб'єктів, інтереси яких вони представляють, обсягом повноважень, формами їх реалізації. Сторона у справі через сукупність

процесуальних прав реалізує свій матеріально-правовий інтерес, прокурор же безпосереднього інтересу у справі не має, процесуальний інтерес останнього обумовлений специфікою його державних функцій. Таким чином, якщо інші особи беруть участь у справі, як правило, на захист власного інтересу, то участь прокурора спрямована виключно на захист порушених державних інтересі [60, с.134].

М. С. Шакарян визначає позов прокурора як справу, що представляє публічний інтерес, в якій немає суб'єкта матеріальних правовідносин (певного позивача). У такій справі прокурор не повинен дотримуватися позасудового порядку врегулювання спору, оскільки не є стороною в ньому. Він не вправі розпоряджатися матеріальним правом, зокрема, не може укласти мирову угоду. З цієї ж причини до прокурора не можна пред'явити зустрічний позов. Відповідач може пред'явити зустрічний позов до особи, в інтересах якої порушено справу [98, с.68].

Прокурор представляє і захищає в суді інтереси держави, коли відповідні державні органи контролю за додержанням законів не роблять цього, буди зобов'язані забезпечувати територіальну цілісність, суверенитет, економічну, державну, інформаційну, національну безпеку, законність і правопорядок тощо, виходячи із свого відомчого підходу, або коли дані органи некомпетентні, не мають достатнього професіоналізму для виконання обов'язків по захисту державних інтересів, а також, коли ці органи контролю безпосередньо посягають на інтереси держави. Прокуратура звертається за захистом інтересів держави у суд, коли органи центральної виконавчої влади, місцеві адміністрації, органи місцевого самоврядування допустили порушення законності при виданні правових актів, а також за захистом порушених засад конституційного ладу, суспільного життя, права власності, економічної, екологічної та інформаційної безпеки держави» [57, с.143].

Незрозуміло, як визначити наявність і межі державних та суспільних інтересів, що під цими термінами слід розуміти: інтереси всього населення країни, регіону, населеного пункту, колективу підприємства, який може бути

великим або нечисленним. Відповіді на це питання законодавець не надає. [72].

В юридичній літературі висловлюються різні точки зору з цього питання. Деякі автори підкреслюють, що прокурор відповідно до чинного законодавства не має права пред'являти позов у господарському суді в інтересах одного підприємства проти іншого [77, с. 61-62]. Інші дослідники не згодні з ними на підставі того, що прокурор виступає в інтересах потерпілого проти правопорушника [77, с. 5]. Вважаємо останній довід необґрунтованим, оскільки в будь-якому випадку при порушенні договору нанесено шкоду і державі, і громадянам: державі – тому, що при невиконанні умов договору, наприклад, до державного та місцевого бюджету не надійшла відповідна сума податків, а громадянам – тому, що на підставі неотримання податків в бюджет затримується сплата заробітної плати, пенсій та інших соціальних виплат. Тому часто втручання прокурорів обумовлено збігом державних та суспільних інтересів з інтересами трудових колективів підприємств. Існує чимало прикладів, пов'язаних із захистом екологічних прав громадян та інтересів держави і в нашій природоохоронній практиці [58, с.143].

Крім того, участь прокурора в господарському процесі повинна бути обов'язковою по справах за позовами про повернення незаконно витрачених державних бюджетних коштів, а також в інтересах державного бюджету про стягнення з боржників податків і зборів (обов'язкових платежів) шляхом звернення стягнення на їх майно [78, с. 40-41] (тим більше, що відповідно до ст. 2 ГПК України господарський суд може також порушувати справи за позовними заявами Рахункової палати, яка звертається до господарського суду в інтересах держави в межах повноважень, що передбачені Конституцією та законами України), а також у випадках, якщо відповідні державні органи контролю за додержанням законів не захищають інтереси держави за будь-яких обставин або безпосередньо посягають на них. Крім того, в наукових колах було висловлено слушну пропозицію щодо надання

прокурору права на захист групового інтересу (інтересу групи осіб, чий права порушені), та за аналогією вирішувати поставлене питання на законодавчому рівні відносно інших державних органів та органів місцевого самоврядування.

Обов'язкова участь прокурора у цих справах з метою охорони і захисту державних інтересів сприятиме виконанню прокуратурою її основної мети, яка закріплена в ст. 1 Закону України «Про прокуратуру»: захист прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави [353]. Прокурор є самостійним (ініціативним) учасником позовного провадження і може підтримувати позовні вимоги навіть у випадку відмови від позову особи, в інтересах якої він діє. Так, згідно з абзацем 6 ст. 29 ГПК України відмова позивача від позову, поданого прокурором в інтересах держави, не позбавляє прокурора права підтримувати позов та вимагати вирішення спору по суті [69, ст. 29]. Особа, в інтересах якої за заявою прокурора розпочато справу, повідомляється судом про порушення справи і може взяти участь у ній в якості позивача або делегувати це повноваження прокуророві. І в подальшому процедура розгляду позову не відрізнятиметься від загальної. Таким чином, у даної особи, незважаючи на участь прокурора у справі, зберігається весь спектр прав позивача, наданий законодавством (наприклад, право укласти мирову угоду, змінити позовні вимоги та ін.). Прокурор у такій справі виступає як додаткова гарантія захисту прав та інтересів осіб. Слід зауважити, що хоча положення про можливість захисту прокурором інтересів фізичних осіб у господарському процесі було «втрачено» при внесенні змін до ГПК України в ході реформи прокуратури, вказане не видається обґрунтованим. Господарським судам підвідомчі справи, що можуть зачіпати права та законні інтереси неповнолітніх або недієздатних осіб (зокрема, корпоративні спори, справи щодо обліку прав на цінні папери, справи про банкрутство). Не завжди такі особи мають можливість захистити себе самостійно (через законних представників, органи опіки та піклування, представників, адвокатів). Тому позбавлення прокурора права захищати

інтереси фізичних осіб, що не мають повної дієздатності, у господарському процесі не видається виправданим [76, с.132].

Окремої уваги потребує повноваження прокурора вступати у процес на будь-якій його стадії. У світлі практики Європейський суд з прав людини зауважував наявність у прокурора права вступати у господарський процес на будь-якій його стадії суперечить принципу рівності процесуальних можливостей всіх учасників процесу. У деяких випадках прокурор, вступаючи у господарський процес в інтересах держави, фактично захищає інтереси однієї зі сторін, оскільки у її статутному фонді наявна частка державної власності. Причому законодавство надає прокурору надзвичайно широкі повноваження щодо отримання інформації (доказів), необхідної для представлення позиції у судовому процесі. Відповідно, інша сторона у процесі не має таких можливостей.

Суд у своїй практиці неодноразово наголошував, що становище сторін у процесі має бути рівним. Суд наголошував, що принцип рівності процесуальних можливостей – один із основоположних принципів права на справедливий судовий розгляд, яке закріплюється п. 1 ст. 6 Конвенції. Це означає, що жодна зі сторін не повинна мати явної переваги і що кожній зі сторін має бути гарантована можливість представити свою справу на таких умовах, які не ставлять її у менш сприятливе становище у порівнянні з опонентом [56].

Взаємодія прокурора з позивачем та відповідачем полягає перш за все в тому, що прокурор, реалізуючи покладену на нього представницьку та правозахисну функцію, має чітко визначитись із сторонами у справі. Для правильного вибору позивача, в інтересах якого прокурором буде заявлятися позов, необхідно чітко з'ясувати його статус у спірних правовідносинах та наявність права вимоги, яке має ґрунтуватися на нормах права або за укладеними правочинами. Так, наприклад, при вирішенні питання щодо наявності підстав для звернення до суду з позовом в інтересах держави в особі Кабінету Міністрів України необхідно враховувати, що позивачем він

може бути лише у визначених законодавством випадках. При вступі в процес треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, користуючись наданим їм правом, можуть пред'явити позов до тієї сторони, інтереси якої представляє прокурор. У такому разі між третьою стороною з самостійними вимогами та державним органом або громадянином, інтереси якого представляє прокурор, виникають правовідносини як між позивачем і відповідачем, і рішення по справі за своєю суттю вплине на подальший розвиток відносин між ними шляхом покладання на державний орган або громадянина, інтереси яких представляв прокурор, обов'язку виконати певні дії або утриматися від їх виконання. Якщо третьою особою з самостійними вимогами подано позов до особи, яка вже є відповідачем по справі, то між державним органом або громадянином через представництво інтересів прокурором в суді правовідносин не виникає, оскільки кожний з них буде мати свій окремий правовий інтерес і рішення по справі не вплине на ці відносини. Також прокурор може з власної ініціативи вступити у справу на захист третьої особи, що заявляє самостійні вимоги на предмет спору. І в такому випадку він набуває прав та обов'язків позивача в особі того державного органу або громадянина, інтереси яких він представляє. Якщо прокурор вступає в процес для захисту прав третіх осіб без самостійних вимог, то він наділяється правами сторони і будує правову позицію в залежності від того, на чийй стороні вступають у справу ці треті особи. [78, с.121].

Процесуальне положення прокурора, який заявив позов у інтересах держави або громадянина у господарському процесі, може бути наступним:

- а) сторона в процесі – оскільки він пред'являє докази і прагне добитися визнання своїх вимог; б) захисник (представник) – оскільки він має службову зацікавленість, захищаючи не свої права та інтереси, а інших осіб, і рішення суду за позовом прокурора розповсюджується не на самого прокурора, а на особу, в інтересах якої пред'явлено позов. Усі види представництва в суді, які закріплені поточним процесуальним законодавством, передбачають в

обов'язковому порядку правові відносини між представником і особою, яку він представляє. Прокурор діє від імені державного органу – прокуратури, на яку законодавством покладені представницькі функції. Для підтвердження своїх повноважень у господарському судочинстві прокуророві не потрібно надавати суду ніяких документів (довіреностей), оскільки він виконує обов'язки, що надані йому законом. Прокурори беруть участь у судовому засіданні на підставі службових посвідчень. [77].

Закон розглядає прокурора в якості самостійного суб'єкта господарського процесу. Прокурор, який пред'явив позов на захист державних і суспільних інтересів, несе обов'язки і користується правами позивача (крім права на укладення мирової угоди), будучи при цьому самостійним учасником процесу. Процесуальне становище прокурора в господарському процесі фактично зрівняне з положенням сторони (позивача, відповідача). Однак матеріальні права у всіх випадках належать особі, в інтересах якої розпочато справу. Лише у випадках пред'явлення прокурором позову на захист так званого неперсоніфікованого інтересу в справі немає процесуальної фігури позивача.

Участь прокурора у господарському процесі – це дієвий засіб зміцнення законності та попередження правопорушень в економічній сфері, захисту державних і громадських інтересів, порушених або оспорюваних прав учасників підприємницької та іншої економічної діяльності. Головним завданням участі прокурора в господарському процесі є захист державних і суспільних інтересів у формах і з підстав, передбачених господарським процесуальним законодавством. Участь прокурора в господарському процесі являє собою одну з форм захисту публічно-правових інтересів поряд із захистом таких інтересів державними органами та органами місцевого самоврядування. При цьому захист публічних інтересів прокурором не означає, що одночасно прокурором не можуть захищатися й інші інтереси. Слід мати на увазі, що участь прокурора в господарському процесі повністю підпорядковується регламенту, встановленим ГПК України, і відбувається у

відповідності з ним. Прокурор в суді не здійснює функцій нагляду, а виступає в якості однієї з осіб, що беруть участь у справі. Повноваження прокурора, який бере участь в судовому розгляді справ, визначаються процесуальним законодавством. Прокурор визнається особою, бере участі у справі, поряд зі сторонами, третіми особами та іншими учасниками спору. Але разом з тим прокурор є посадовою особою правоохоронного органу, основна функція якого полягає в нагляді за точним і однаковим виконанням законів, що діють на території держави. Тому участь прокурора в господарському процесі обумовлено цієї наглядової функцією.

За підсумками вищезазначеного можна дійти висновку, що прокурор у господарському процесі є самостійною фігурою, яка бере участь у розгляді справ у судах, додержуючи принципу незалежності суддів і підкорення їх тільки закону, сприяє виконанню вимог закону про всебічний, повний і об'єктивний розгляд справ та постановленню судових рішень, користується обсягом прав тієї сторони, з якою пов'язані інтереси держави: якщо інтереси держави уособлюються позивачем, прокурор має права позивача, зокрема право змінити підставу або предмет позову, збільшити розмір позовних вимог, відмовитися від позову або зменшити розмір позовних вимог; якщо інтереси держави уособлюються відповідачем, прокурор наділений правами відповідача, зокрема правом визнати позов повністю або частково. Прокурор має публічний характер зацікавленості у справі. Він не є в процесі стороною у процесуальному розумінні. Представляючи в суді інтереси громадян або держави, прокурор реалізує винятково конституційні положення, закріплені в статтях 3, 13 Конституції України, відповідно до яких держава зобов'язана забезпечувати захист прав і свобод громадян, а також усіх суб'єктів права власності та господарювання. Особливістю участі прокурора в господарському процесі є виключно захист порушених державних або суспільних інтересів. Тому слід визнати, що функція представництва прокурором інтересів держави в господарському суді – достатньо важливе повноваження, щоб приділити йому увагу на законодавчому рівні.

3.3. Правовий статус інших осіб, які беруть участь у господарському процесі

Стаття 62 ГПК України визначає склад інших учасників судового процесу: учасниками судового процесу, крім учасників справи та їх представників, є помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст [2].

Проведемо короткий огляд даних учасників.

1. Помічник судді.

Введення посади помічника судді в Україні було обумовлено необхідністю зменшення навантаження на суддів, звільнення їх від технічної роботи при підготовці та розгляді судових справ. За час свого існування інститут помічників суддів в Україні зарекомендував себе з позитивного боку, проте багато в чому його потенціал до теперішнього часу не реалізований, мета введення зазначеної посади не була досягнута в повній мірі. Дана обставина пов'язана з тим, що, закріпивши в ГПК України окремі положення, пов'язані з участю помічника судді в господарському судочинстві, законодавець не наділив його достатнім обсягом процесуальних прав і обов'язків для здійснення повноцінної процесуальної діяльності, залишивши невизначеним його процесуальний статус. Навпаки, в деяких зарубіжних країнах (Німеччина, Австрія, Швеція, Англія) помічники суддів мають чітко визначений процесуальний статус, наділяються досить широким колом повноважень, пов'язаних не тільки з організацією судового процесу, а й з правом вчинення певних процесуальних дій і прийняття самостійних процесуальних рішень.

Передумовами участі помічника судді в господарському судочинстві є: формування самостійної і незалежної судової гілки влади, відділення судових

функцій від адміністративних, становлення професійного суддівського корпусу та апарату суду, який забезпечує його діяльність.

Основи для участі помічника судді в господарському судочинстві склалися історично, що, однак, не було закріплено належним чином в чинному процесуальному законодавстві, в результаті чого потенціал інституту помічників суддів щодо участі в процесуальній діяльності не реалізований до теперішнього часу.

Помічник судді бере участь в процесуальній діяльності за допомогою здійснення організаційно-виконавчої діяльності на підставі розпорядження судді процесуального характеру. Виходячи з даної позиції, враховуючи, що результати фактичної діяльності помічника судді затверджуються рішенням судді, з метою усунення наявної правової колізії пропонується внести зміни до ГПК України, пов'язані з регламентацією його процесуальної діяльності та правового статусу.

Відповідно до ст. 63 ГПК України помічник судді забезпечує підготовку та організаційне забезпечення судового процесу.

Помічник судді:

1. бере участь у оформленні судових справ, за дорученням судді готує проекти запитів, листів, інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретної справи, виконавчих документів;
2. здійснює оформлення копій судових рішень для направлення сторонам у справі та іншим учасникам справи відповідно до вимог процесуального законодавства, контролює своєчасність надсилання копій судових рішень;
3. виконує інші доручення судді, що стосуються організації розгляду судових справ.

Помічник судді за дорученням судді (головуючого у судовій колегії) може за відсутності секретаря судового засідання здійснювати його повноваження. Під час здійснення таких повноважень помічнику судді може

бути заявлено відвід з підстав, передбачених цим Кодексом для відводу секретаря судового засідання [2].

Процесуальна діяльність помічника судді характеризується наступними ознаками:

- 1) знаходить своє закріплення в господарському процесуальному законодавстві;
- 2) спрямована на вирішення завдань, що стоять перед помічником судді, а також на досягнення цілей і завдань як окремого етапу, так і всього процесу;
- 3) її результатом є виникнення юридичних наслідків;
- 4) здійснюється в рамках конкретної кримінальної справи на підставі процесуального рішення судді;

2. Секретар судового засідання.

Відповідно до ст.64 ГПК України секретар судового засідання:

- 1) перевіряє, хто з учасників судового процесу з'явився в судове засідання, хто з учасників судового процесу бере участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, і доповідає про це головуєчому;
- 2) забезпечує контроль за повним фіксуванням судового засідання технічними засобами і проведенням судового засідання в режимі відеоконференції;
- 3) забезпечує ведення протоколу судового засідання та складає протоколи вчинення окремих процесуальних дій;
- 4) забезпечує оформлення матеріалів справи;
- 5) виконує інші доручення судді, що стосуються розгляду справи.

Секретар судового засідання може уточнювати суть процесуальної дії з метою її правильного відображення в протоколі судового засідання.

Секретар судового засідання виконує обов'язки судового розпорядника у випадку його відсутності [2].

Нами зроблено про відсутність підстав для включення в групу осіб, які сприяють здійсненню правосуддя, помічника судді та секретаря судового

засідання в силу особливостей їх процесуального положення, що істотно відрізняють таких осіб від експерта, свідка і перекладача. Особливостями процесуального положення помічника судді та секретаря судового засідання є наступні:

- 1) необхідною умовою участі, помічника судді та секретаря судового засідання в господарських процесуальних правовідносинах є їх службові правовідносини з судом і певна законом компетенція;
- 2) участь помічника і секретаря судового засідання в процесі не залежить від волевиявлень осіб, які беруть участь у справі, або ініціативи судді. Вони вступають в процес і беруть участь в ньому на підставі закону;
- 3) процесуальні санкції за порушення помічником / судді, і секретарем судового засідання процесуальних обов'язків арбітражним процесуальним законодавством не встановлені, такі особи можуть бути притягнуті лише до дисциплінарної відповідності.

На відміну від діяльності експерта, свідка, перекладача, які сприяють здійсненню правосуддя. завжди в рамках процесуальних правовідносин, діяльність помічника судді націлена на сприяння суду в здійсненні ним процесуальних дій у передбачених процесуальним законом випадках (наприклад, щодо підготовки та організації судового процесу), але здійснюється за рамками процесуальних правовідносин.

3. Судовий розпорядник.

Відповідно до ст.65 ГПК України судовий розпорядник:

- 1) забезпечує належний стан зали судового засідання і запрошує до неї учасників судового процесу;
- 2) з урахуванням кількості місць та забезпечення порядку під час судового засідання визначає можливу кількість осіб, які можуть бути присутні у залі судового засідання;
- 3) оголошує про вхід і вихід суду із зали судового засідання та пропонує всім присутнім встати;

- 4) слідкує за додержанням порядку особами, присутніми у залі судового засідання;
- 5) під час судового засідання приймає від присутніх у залі учасників судового процесу документи та інші матеріали і передає суду;
- 6) запрошує до залу судового засідання свідків та виконує вказівки головуючого щодо приведення їх до присяги;
- 7) виконує інші доручення головуючого, пов'язані із створенням умов, необхідних для розгляду справ.

Вимоги судового розпорядника, пов'язані з виконанням обов'язків, зазначених у частині першій цієї статті, є обов'язковими для учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у залі судового засідання.

Скарги на дії чи бездіяльність судового розпорядника розглядаються судом у цьому самому процесі [2].

4. Свідок.

Процесуальний статус свідка досліджений нами в п.3.1. даного дослідження.

5. Експерт.

Процесуальний статус експерта детально буде досліджений нами далі.

6. Експерт з питань права.

7. Перекладач.

Відповідно до ст. 72 ГПК України перекладачем є особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими.

Перекладач допускається ухвалою суду за заявою учасника справи або призначається з ініціативи суду.

Участь перекладача, який володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими є обов'язковою при розгляді справи, одним із учасників якої є особа з порушенням слуху. Кваліфікація такого перекладача

підтверджується відповідним документом, виданим у порядку, встановленому законодавством.

Перекладач має право ставити питання з метою уточнення перекладу, відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє достатніми знаннями мови, необхідними для перекладу, а також на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду.

Перекладач зобов'язаний з'являтися до суду за його викликом, здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом на процесуальних документах, що вручаються сторонам у перекладі на їхню рідну мову або мову, якою вони володіють. За відсутності заперечень учасників справи перекладач може брати участь в судовому засіданні у режимі відеоконференції [2].

Пропонуємо ввести в господарському процесі інститут судових перекладачів, які мають виключне право здійснювати переклад в судовому засіданні суду, а також переклад процесуальних документів, що дозволило б підвищити якість здійснюваного в процесі перекладу і створило б додаткову гарантію права осіб, що беруть участь у справі, подати свої аргументи і докази, ознайомитися з аргументами і доказами іншої сторони, а також процесуальними документами у розглянутій судом справі.

8. Спеціаліст.

Відповідно до ст. 71 ГПК України спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, необхідними для застосування технічних засобів, і призначена судом для надання консультацій та технічної допомоги під час вчинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням таких технічних засобів (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо).

Допомога та консультації спеціаліста не замінюють висновок експерта.

Спеціаліст зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати консультації та роз'яснення, у разі потреби надавати суду іншу технічну допомогу. За відсутності заперечень

учасників справи спеціаліст може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Спеціаліст має право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями та навичками, звертати увагу суду на характерні обставини чи особливості доказів, а також право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду [2].

Оскільки склад цих осіб досить широкий і достатній для самостійного дослідження, для прикладу розглянемо статус однієї з цих осіб: експерта.

Найпоширенішою формою використання спеціальних знань у є залучення експертів. Правовий статус експерта займає важливе місце в процесуальній доктрині. Визначення правового статусу експерта, як показує історичний аналіз розвитку цього інституту в Україні та аналіз сучасних правових систем, тісно пов'язане зрозумінням сутності та призначення експертизи.

У дореволюційній процесуальній доктрині царської імперії, до складу якої входила Україна, у відповідності з правилами Статуту судочинства експертів визначали як помічників суду, тобто сторонніх осіб, які допомагали суду досліджувати фактичну сторону справи, надаючи свій висновок про предмети, оцінка яких вимагала особливих технічних знань. Сама експертиза розглядалась як засіб діяльності суду, тому що офіційно призначалася судом. Теорія «експерт–помічник суду» була запозичена з німецької доктрини. Її відмінною рисою можна вважати ту обставину, що експерт одночасно розглядався як суддя факту. Спеціаліст-експерт, як і суд, вирішує питання, які мають значення для справи з тією відмінністю, що експерт робить це на основі спеціальних знань. Рішення суду було результатом діяльності не тільки суду, але й експерта. У сучасних доктринах Німеччини, Австрії процесуальне становище експерта визначається саме як помічника суду (судді).

Поняття «помічник судді» точно передає значення експертної діяльності, що сприяє суду в установленні істини. Подібно визначається статус експерта у Франції, Італії, однак тут особливої уваги надано дотриманню експертом принципу змагальності. Експерт залишається вільним і незалежним, але підконтрольним суду. Відповідно до англо-американської системи права висновок експерта розглядається як особливого роду показання свідка, а статус експерта близький до статусу свідка. Відмінною ознакою такого суб'єкта є його об'єктивна незацікавленість у результатах справи.

З удосконаленням законодавчої системи та розвитком новітніх технологій особливої актуальності набуває питання щодо використання спеціальних знань при здійсненні правосуддя.

Чинне процесуальне законодавство прямо передбачає і врегульовує тільки одну форму застосування таких спеціальних знань – судова експертиза. Результат експертизи, а отже і діяльності експерта має доказове значення, яке експерт оформлює та представляє суду у вигляді висновку.

Раніше, переважна кількість експертиз проводилася у кримінальному судочинстві. Тепер їх дедалі більше стає в цивільному, господарському, адміністративному судочинстві.

Залучення експертів, а отже, фахівців у певній галузі науки, мистецтва, техніки або ремесла, дає можливість для всебічного і повного з'ясування обставин справи і вирішення питання по суті.

Під спеціальними знаннями, необхідними для призначення експертизи в господарському процесі, вважаються такі, що знаходяться за межами правових знань, загальновідомих узагальнень, які випливають з досвіду людей, тобто тих, якими володіє лише вузьке коло фахівців. За змістом спеціальні знання різноманітні. У господарському судочинстві можуть мати місце різні експертизи, однак найбільш частими є економічні, товарознавчі, бухгалтерські, технологічні, інженерно-технічні і т.д.

Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Слово «експерт» походить від

латинського слова «expertus» (досвідчений, обізнаний) і в даний час означає компетентну в якій-небудь галузі знань і/чи практичної діяльності особу, яка має певний юридичний статус. Тобто «експерт» – видове поняття щодо родового поняття «спеціаліст». Європейська континентальна доктрина визначає правове становище експерта як помічника судді, англо-американська – як свідка. Вітчизняне процесуальне законодавство визначає юридичний статус експерта як самостійного учасника процесу. Судовий експерт – суб'єкт судочинства, який виконує доручення органів розслідування і судів на проведення судової експертизи.

Слово «експерт» на сьогодні означає компетентну в будь-якій області знань чи практичної діяльності особу, яка має певний юридичний статус. Згідно зі ст. 69 ГПК України в судовому процесі може брати участь судовий експерт.

Відповідно до ст. 69 ГПК України експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи.

2. Експерт може призначатися судом або залучатися учасником справи.
3. Експерт зобов'язаний надати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому питання.
4. Експерт зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом та роз'яснити свій висновок і відповісти на питання суду та учасників справи. За відсутності заперечень учасників справи експерт може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції.
5. Експерт не має права передоручати проведення експертизи іншій особі [1].

Характерною рисою такого суб'єкта є об'єктивна незацікавленість у кінцевому вирішенні справи, що обумовлено його функцією представлення суду особливого доказу – експертного висновку. Специфічним також є те, що експерт заздалегідь не має доказової інформації – він отримує її в ході спеціального дослідження за допомогою своїх спеціальних знань.

Під спеціальними знаннями слід розуміти сукупність професійних знань, навичок та вмінь, отриманих в результаті спеціальної освіти та/або досвіду роботи, які відповідають сучасному розвитку певної галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, і є достатніми для компетентного (кваліфікованого) вирішення питань, які цікавлять суд в конкретній справі.

Експертне дослідження досить часто використовується в господарському процесі. Дійсно, нерідко питання, що ставляться перед суддею, не можуть бути вирішені ним без «консультації» з вузьким спеціалістом тієї чи іншої галузі знань. Це стосується і питань обліку на підприємстві, і інтелектуальної власності, і особливостей певних сфер діяльності суб'єктів господарювання, якщо це необхідно для прийняття правильного рішення по господарській справі. Господарському судочинству найбільш властиві інженерно-технічна, товарознавча, бухгалтерська, почеркознавча, будівельно-технічна, землевпорядна, фінансово-економічна, дорожньо-транспортна, фототехнічна, електротехнічна, комп'ютерно-технічна, інженерно-технологічна, ґрунтознавча, лінгвістична, судово-екологічна експертиза та інші. Однак у деяких випадках необхідність проведення експертного дослідження виявляється ще до початку провадження по справі. [39, с.95].

Варто виокремити такі відмінності спеціаліста від експерта: 1) за функцією (експерт проводить дослідження наданих даних, а спеціаліст надає допомогу суду у виявленні й фіксації таких даних, здійсненні певних процесуальних дій, консультує тощо); 2) за кінцевим результатом діяльності (результатом діяльності експерта є отримання нових фактів, які є самостійним джерелом доказів у справі і оформлення їх у вигляді «висновку експерта», спеціаліст же нові факти не встановлює і його висновок не є самостійним доказом у справі). Вказаний автор визначає такі напрями діяльності спеціаліста: надання консультацій, а також пояснень з питань, які є загальновідомими серед обізнаних осіб; з'ясування потреби в провадженні експертизи, визначення її класу, роду, виду, а також допомога суду у

формулюванні експертного завдання (запитань); допомога у вирішенні питання судом щодо повноти, наукової обґрунтованості отриманого експертного висновку; участь у процесуальних діях, які потребують спеціальних знань і навичок [25, с.164].

Правильне уявлення про особливості процесуального положення експерта дозволяє визначити порядок і характер взаємовідносин експерта з господарським судом та іншими учасниками позовного провадження в ході призначення і проведення судової експертизи, що має важливе значення для забезпечення ефективної діяльності експерта при наданні об'єктивного і достовірного експертного висновку. Виконання передбачених законодавством обов'язків є необхідною та достатньою умовою для забезпечення в результаті експертного дослідження повного, обґрунтованого та об'єктивного висновку.

Експерт у будь-якому процесі попереджається про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправильного висновку або безпідставну відмову від дачі висновку. Але правова база, як було вказано вище, динамічна та багатогранна, і науковець не може взяти на себе відповідальність за її сьогоденний аналіз. Тому слід підтримати прийняття Пленумом Вищого господарського суду України постанови «Про деякі питання практики призначення судової експертизи» від 23.03.2012 р. № 4, в якій він зазначає про неможливість призначення експертизи такого роду: не може розглядатись як судова експертиза у розумінні ст. 1 Закону та ст. 41 ГПК дане вченими тлумачення законодавчих актів, пов'язане з наявністю у цих актах неясностей, неузгодженостей, суперечностей чи інших недоліків. Документ, виданий за результатами тлумачення вченими правової норми, доказового значення не має і посилатись на нього в обґрунтування рішення не можна. Експертиза призначається для з'ясування питань, що потребують спеціальних знань. Із сукупності наведених норм матеріального і процесуального права вбачається, що неприпустимо ставити перед судовими експертами правові питання, вирішення яких чинним законодавством

віднесено до компетенції суду, зокрема, про відповідність окремих нормативних актів вимогам закону, про правову оцінку дій сторін

Аналіз вказаного виявляє три актуальні проблеми. По-перше, складнощі можуть виникнути при визначенні критерію вибору експерта в даній сфері. Один лише вчений ступінь або посада не дає підстави для висновку про достатній рівень знань з конкретного питання. По-друге, вважаємо, що кримінальна відповідальність (можливість притягнення до неї) тут неприйнятна, оскільки дослідник у цьому випадку надає свою позицію, а не висновок у власному значенні цього слова. По-третє, така експертиза не вписується у вітчизняні рамки юридичного мислення, згідно з яким висновок експерта, як правило, остаточний і насамперед ним варто керуватися при прийнятті рішення. Але висновок з наукової проблеми ближче до консультації. Без сумніву, наукові знання – це спеціальні знання. Предметом дослідження в цьому випадку є право, спір про яке вирішує суд в конкретному судовому засіданні. За наслідками це – консультація: суддя може врахувати ці висновки, а може і не враховувати їх – на його розсуд. Але не вірним буде з точки зору всебічності й об'єктивності процесу доказування відкидати їх зовсім. Вважаємо, що у будь-якому випадку такі висновки спеціаліста повинні визнаватися письмовими доказами, а усні пояснення таких спеціалістів – поясненнями посадових осіб підприємств, установ, організацій.

На вирішення судових експертів можуть ставитися лише питання фактичного порядку, що стосуються існування чи не існування певних фактів, причин їх походження, наявності або відсутності певного зв'язку між фактами і т.д. неприпустима постановка питання юридичного характеру, бо правові питання вирішуються тільки судом. Не можна також ставити перед експертами питання, не пов'язані з їх спеціальністю. Усі пропонувані експертам питання повинні бути сформульовані чітко і виразно.

Традиційно експерт розглядається як суб'єкт, що сприяє здійсненню правосуддя. Тим самим експерт сприяє і належному судовому захисту суб'єктивного права.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

За результатами проведеного дослідження ми прийшли до таких висновків:

1. Учасник господарських процесуальних правовідносин – це особа, яка вступила в господарську справу і зайняла в ній чітко визначене процесуальне становище. Суб'єктами господарського процесуального права є громадяни та юридичні особи, іноземні фізичні та юридичні особи, особи без громадянства, міжнародні організації, а також держава. Вступаючи в господарські процесуальні правовідносини, вони займають конкретний процесуальний статус: позивача, відповідача, третьої особи, експерта, свідка і т.д.

Учасники господарського процесу – це суб'єкти, що мають у справі юридичну зацікавленість, чії дії можуть сприяти правильному й швидкому розгляду спорів, захисту прав й охоронюваних законом інтересів господарюючих суб'єктів.

2. Всіх учасників господарського процесу залежно від правового стану можна поділити на кілька груп.

До першої групи – відносяться господарські суди та судді, які безпосередньо вирішують конкретну справу.

До другої групи відносяться учасники господарського спору – це сторони (позивач і відповідач), і треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, або треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, а також прокурор, державні та інші органи, які виступають на захист інших інтересів у силу покладених на них законом функцій.

Третю групу учасників господарського процесу становлять – інші особи, які не є учасниками господарського спору, так як беруть участь у справі для сприяння здійсненню правосуддя і нормальному ходу вирішення.

До них відносяться посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів, яких викликано для дачі

пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи, судові експерти, перекладачі, представники та інші. Участь у процесі інших осіб не є обов'язковою і склад їх залежить від обставин кожної справи.

3. Суддя як учасник господарського процесу безпосередньо пов'язаний з судом, який він уособлює.

Завдання суду полягає в тому, щоб правильно і вчасно розглядати і вирішувати господарські справи. Процесуальний стан судді господарського суду закріплений діючим законодавством і характеризується його керівною роллю в процесі та широким колом повноважень, спрямованих на захист прав і інтересів, які охороняються законом, суб'єктів господарської діяльності.

4. Сторонами в господарському процесі є особи, від імені яких ведеться процес і матеріально-правовий спір, яких повинен вирішити суд. Сторонами в господарському процесі – позивачем та відповідачем можуть бути фізичні та юридичні особи. В якості сторін можуть виступати іноземні громадяни, особи без громадянства. У кожній справі завжди дві сторони.

Всі процесуальні права сторін випливають із установленого Конституцією України права на судовий захист. Вся система господарського судочинства є по суті конкретизацією цього конституційного положення, реальною гарантією його здійснення.

Отже, виділяють три групи суб'єктивних процесуальних прав сторін:

1) права, реалізація яких впливає на динаміку господарського судочинства (всі права, які виражають принцип диспозитивності);

2) права на участь в судовому розгляді (право на особисту участь у судовому розгляді, право на представництво в суді, право на участь в дослідженні доказів);

3) права, що забезпечують сторонам судовий захист в широкому сенсі (права на забезпечення позову, забезпечення доказів, право на відведення суддів, прокурора, секретаря судового засідання, перекладача, експерта, право подавати зауваження на протокол судового засідання)

Сторони в господарському процесі є обов'язковими учасниками і характеризуються наступними ознаками: це особи, між якими виник господарсько-правовий спір, що підпадає під дію ГПК; вони ведуть господарський процес у справі від свого імені; з приводу їх господарської справи приймається судом остаточне рішення у господарській справі; на них поширюються всі правові наслідки законної сили судового рішення у справі; вони несуть судові витрати в господарській справі; їх правосуб'єктність допускає процесуальне правонаступництво.

5. Треті особи обох видів віднесені законом до осіб, які беруть участь у справі, а тому мають юридичну заінтересованість, внаслідок того, що на їх правове становище можуть вплинути наслідки розгляду судом справи між сторонами. При цьому заінтересованість третіх осіб має матеріально-правовий і процесуально-правовий характер. Матеріально-правовий полягає у тому, що рішення, яке буде винесене господарським судом щодо конкретного спору, може порушити матеріальні права третьої особи або стати підставою для сторони вимагати відшкодування шкоди від неї — пред'явити до третьої особи позов за правом регресу. Процесуально-правова заінтересованість третьої особи полягає у недопущенні прийняття господарським судом несприятливого для себе рішення.

6. Господарська процесуальна співучасть являє собою особливий процесуальний інститут, що виникає з багатосуб'єктних спірних матеріальних правовідносин або однорідних правовідносин, коли в одному і тому ж провадженні беруть участь кілька позивачів або відповідачів, права вимоги або обов'язки яких не виключають одне одного; направлено на правильний і своєчасний розгляд справи, встановлення дійсних прав і обов'язків сторін; покликане і здатне при дотриманні певних умов на прискорення і спрощення вирішення справи по суті, а також виключення випадків винесення суперечливих рішень за схожими позовами.

Процесуальне правонаступництво, як і заміна неналежної сторони, являє собою зміну суб'єктного складу учасників спору.

Процесуальне правонаступництво – це заміна під час провадження у справі сторін або третіх осіб іншими особами, до яких переходять права та обов'язки у спірних правовідносинах.

Господарське процесуальне представництво як правова категорія, являє собою систему процесуальних дій, що вчиняються представником від імені особи або іншого учасника суспільних відносин шляхом участі у судовому процесі і забезпеченням реалізації та захисту їх законних прав та інтересів з метою винесення судом об'єктивного, неупередженого та правомірного рішення.

7. Щодо статусу свідка, то зміни до господарського процесуального законодавства, внесені Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII, стали прогресивним кроком на шляху удосконалення судового процесу під час вирішення господарських спорів. Запровадження інституту свідків серед засобів доказування є якісною новелою, адже відтепер для учасників господарського процесу відкриваються більші можливості при реалізації принципу змагальності.

8. Участь прокурора у господарському процесі – відносно новий напрямок роботи, який зобов'язаний своєю появою створенню системи спеціалізованих судів з вирішення спорів, що виникають у сфері господарювання. Діяльність прокурора у господарському процесі регулюється господарсько-процесуальним законодавством. Слід зауважити, що ГПК України не наділяє прокурора ніякими додатковими повноваженнями і перевагами перед іншими що у справі особами, крім деяких прав та особливостей. Представляється, що такий підхід узгоджується з принципом рівності прав учасників господарському процесу. Це не перешкоджає досягненню поставлених перед органами прокуратури цілей і завдань, в тому числі і в сфері господарському судочинства, в реалізації

закріплених в Законі про прокуратуру прав прокурорів звертатися із заявами (позовами) до суду, оскаржити в апеляційному та касаційному порядку незаконні і необґрунтовані судові акти.

9. Законодавче закріплення процесуального статусу помічника судді в господарському судочинстві, наділення його процесуальними правами і обов'язками дозволило б усунути правову невизначеність у його процесуальному положенні, сприяло зростанню його ролі та значення в судовій системі, а також сприяло б підвищенню авторитету судової влади і довіри суспільства до судової влади. Разом з тим інститут помічників суддів розглядався дослідниками лише в контексті організації діяльності помічника судді як працівника апарату суду.

Умовою вступу осіб, що сприяють здійсненню правосуддя, в господарсько-процесуальні правовідносини є сукупність наступних передумов:

1) відсутність сумнівів в неупередженості та незалежності особи, яка притягається для надання перекладу або проведення судової експертизи, а також наявність у суду переконання в тому, що особа, яка притягається в якості свідка, має відомості про обставини справи, експерт має необхідні спеціальні знання для проведення експертизи, а перекладач – для здійснення перекладу під час провадження у справі;

2) винесення судового акта про їх залучення до участі в господарському процесі,

3) господарська процесуальна правосуб'єктність особи, яка притягається для свідчень, надання перекладу або проведення судової експертизи.

Помічник судді і секретар судового засідання в господарському процесі, на відміну від експерта, свідка і перекладача володіють не процесуальною правосуб'єктністю, а компетенцією, в силу того, що вони є співробітниками апарату суду, чия діяльність як публічних суб'єктів в процесі обумовлюється визначеним у законі обсягом їх компетенції.

Виявлено сукупність загальних ознак процесуального положення експерта, свідка і перекладача, що відрізняє їх від інших учасників господарського процесу:

- 1) відсутність юридичної зацікавленості у результаті справи;
- 2) залучення в процес на підставі визначення господарського суду;
- 3) процесуальна правосуб'єктність як умова участі в господарських процесуальних правовідносинах;
- 4) обов'язковість здійснення визначених законом процесуальних дій;
- 5) сприяння здійсненню правосуддя як мета участі в господарському процесі. Такі ознаки у своїй сукупності дозволяють включити до складу групи осіб, що сприяють здійсненню правосуддя, тільки експерта, свідка і перекладача.

До пропозицій викладених у роботі можна віднести:

- 1) Запропоновано виключили представника з учасників справи, оскільки він не є окремим учасником позовного провадження, оскільки не має інших прав, ніж права особи, яку він представляє. Процесуальні права та обов'язки представника мають похідний характер від прав та обов'язків довірителя. Тобто, представник може мати обсяг повноважень, рівний за довірителя, або менший за нього, причому обмеження встановлюватиме виключно довіритель.
- 2) Запропоновано виключити секретаря судового засідання з учасників справи, оскільки аналіз повноважень помічника судді вказує на те, що він лише здійснює підготовку необхідних матеріалів і документів, проте всі вони досліджуються та підписуються суддею, і у випадку помилки відповідальність несе виключно суддя.
- 3) Зокрема, підтримано пропозицію щодо надання прокурору права на захист групового інтересу (інтересу групи осіб, чії права порушені).
- 4) Піддано критиці позбавлення прокурора права захищати інтереси недієздатних та обмежено дієздатних осіб у господарському процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. - № 30. Ст. 141. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Господарський процесуальний кодекс України в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 / Відомості Верховної Ради України.- 2017. - № 48.- Ст. 436
3. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII/ Відомості Верховної Ради України. - 1994, № 28. - Ст. 232
4. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.1994 р. № 4002–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 25. – Ст. 198.
5. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 р. № 1701– IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 35. – Ст. 412.
6. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03.07.2012 р. № 5029–VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 23. – Ст. 218.
7. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 07.04.2011 р. № 3206–VI (в редакції Закону України від 14.05.2013 р. № 224-VII) // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 11. – Ст. 132
8. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121–III (в редакції Закону України від 04.07.2014 р. № 1587–VII) // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 32. – Ст. 1129.
9. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076–VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. – Ст. 282.
10. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03.03.1998 р. № 137/98–ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 34. – Ст. 227
11. Про аудиторську діяльність: Закон України від 22.04.1993 р. № 3125–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 23. – Ст. 243.

12. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. № 2453–VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – Ст. 529
13. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 р. № 2343–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 31. – Ст. 440
14. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755–IV (в редакції Закону України від 26.11.2015 р. № 835–VIII)
15. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.
16. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду [Електронний ресурс]: Закон України від 01.12.1994 р. № 266/94–ВР. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80>
17. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22.05.2003 р. № 852–IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 276.
18. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 р. № 3674–VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 14. – Ст. 87.
19. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939–VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314
20. Про національну програму правової освіти населення: Указ Президента України від 18.10.2001 р. № 992/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 43. – Ст. 22
21. Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей: Наказ Генеральної прокуратури України від 01.11.2012 р. № 16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.naiou.kiev.ua/books/prokurorski_naglyad/npa/16_2012.html.

22. Порядок проведення внутрішнього аудиту в системі Міністерства охорони здоров'я України [Електронний ресурс]: Затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 27.03.2012 р. № 207. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MOZ15482.html.
23. Порядок організації, планування і проведення внутрішніх аудитів в системі Державного агентства України з управління державними корпоративними правами та майном: Затв. наказом Державного агентства України з управління державними корпоративними правами та майном від 04.03.2013 р. № 41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN85102.html. – Назва з екрана.
24. Про проведення дослідної експлуатації підсистеми «Електронний суд» в пілотних судах: Наказ Державної судової адміністрації України від 23.03.2017 р. № 367 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dsa.court.gov.ua/userfiles/file/DSA/DSA_2017_all_docs/BEREZEN_17/N_367.pdf. – Назва з екрана.
25. Про деякі питання практики призначення судової експертизи: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 23.03.2012 р. № 4 // Вісник господарського судочинства. – 2012. – № 3. – С. 15
26. Про деякі питання застосування Господарського процесуального кодексу України: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 26.12.2011 р. № 18 // Вісник господарського судочинства. – 2012. – № 1. – С. 27.
27. Про деякі питання участі прокурора у розгляді справ, підвідомчих господарським судам: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 23.03.2012 р. № 7 // Вісник господарського судочинства. – 2012. – № 3. – С. 42.
28. Про деякі питання практики застосування розділу XII Господарського процесуального кодексу України: Постанова Пленуму Вищого господарського суду 17.05.2011 р. № 7 // Вісник господарського судочинства. – 2011. – № 3. – С. 23.

29. Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України: Затв. постановою Національного банку України від 20.03.1998 р. № 114 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 21. – Ст. 775. – (Втратило чинність).
- 30.. Постанова Вищого господарського суду України від 27.07.2005 р. у справі № 38/278 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/47_NNM_2016/Pravo/10_220650.doc.ht
31. Постанова Пленума Вищого господарського суду України від 17.10.2012 р. № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0009600-12>.
32. Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 р. № 18–рп/2004 (справа про охоронюваний законом інтерес) // Офіційний вісник України. – 2004. – № 50. – Ст. 3288.
33. Рішення Конституційного Суду України від 08.04.1999 р. № 3–рп/99 (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) // Офіційний вісник України. – 1999. – № 15. – Ст. 614.
34. Рішення Конституційного Суду України від 08.12.2011 р. № 16–рп/2011 (справа про фіксування судового процесу технічними засобами) // Офіційний вісник України. – 2011. – № 99. – Стор. 63. – Ст. 3638.
35. Про деякі питання практики застосування окремих норм чинного законодавства у вирішенні спорів [Електронний ресурс]. - Лист Вищого арбітражного суду України від 10.03.1998 р. № 01–8/91. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v8_91800-98.
36. Про практику вирішення окремих спорів, пов'язаних з вексельним обігом (за матеріалами судової колегії Вищого арбітражного суду України по перегляду рішень, ухвал, постанов): Лист Вищого арбітражного суду України від 11.12.2000р. № 01–8/738 // Вісник господарського судочинства. – 2001. – № 1. – С. 94
37. Про відкликання інформаційного листа Вищого господарського суду України від 23.11.2001 р. № 01–8/1272 «Про деякі питання, пов'язані із

застосуванням частини другої статті 82 Господарського процесуального кодексу України»: Інформаційний лист Вищого господарського суду України № 01–06/795/15 від 18.05.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0795600> - 15.

38. Проблемні питання законодавчого регулювання судово-експертної діяльності: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 15.02.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0002323-13>.
39. Інструкція про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів [Електронний ресурс]. – Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 01.07.1996 р. № 710. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/710-96-%D0%BF>.
40. Ухвала господарського суду Миколаївської області від 26.04.2017 р. у справі № 904/1250/17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66194922>.
41. Ухвала господарського суду Миколаївської області від 17.05.2017 р. у справі № 904/1250/17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66535750>.
42. Ухвала господарського суду Одеської області від 03.02.2017 р. у справі № 916/261/17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64532553>.
43. Ухвала господарського суду Одеської області від 03.02.2017 р. у справі № 916/262/17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64532686>.

44. Ухвала господарського суду Одеської області від 02.02.2017 р. у справі № 916/263/17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64467122>.
45. Абрамов Н.А. Хозяйственно-процессуальное право Украины: Учебное пособие (курс лекций).–Х.: ООО «Одиссей». - 2002. - С. 252
46. Батуринський В.С. Правовий статус свідків в господарському процесі. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://protokol.com.ua/ua/pravoviy_status_svidkiv_u_gospodarskomu_protsesi/
47. Бичкова С. С. Господарське процесуальне право України: Навч. посіб. – К.: Атіка. - 2006. – С. 384
48. Бичкова С.С. Процесуальне правонаступництво: поняття і передумови виникнення / С. С. Бичкова // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Право. – 2010. – № 2.
49. Гафинець О.І. Роль органів прокуратури в забезпеченні господарського правопорядку/О. І. Гафинець // «Правопорядок у державному та суспільному розвитку : національний і міжнародний вимір». -К:Актуальна юриспруденція. - 2012. - С. 244-248
50. Гарієвська М. Б. Роль суду як суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин в Україні та Англії / М. Б. Гарієвська // Приватне право і підприємництво. – 2012. – № 11. – С. 195–198.
51. Господарське процесуальне право [Текст] : метод. рек. / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича ; [уклад.: А. А. Бутирський, І. А. Бутирська]. Чернівці : Рута. - 2014. - С. 83
52. Господарське процесуальне право [Текст] : навч. посібник / І. А. Балюк ; Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». К. : КНЕУ. - 2008. - С. 224
53. Господарське процесуальне право України [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Л. Костюк [та ін.] ; заг. ред. В. Л. Костюк ; Національний ун-т «Києво-Могилянська академія». –К. : Ін Юре. - 2009. – С. 300

54. Господарське процесуальне право України [Текст] : навч. посіб. / Т. С. Коваленко, С. В. Єськов ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. –229 с.
55. Господарське процесуальне право України [Текст] : навч. посіб. / Т. С. Коваленко, С. В. Єськов ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. - Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. - 2013. - С. 210
56. Господарське процесуальне право України [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Л. Костюк [та ін.] ; заг. ред. В. Л. Костюк ; Національний ун-т «Києво-Могилянська академія». К. : Ін Юре. - 2009. - С. 223
57. Господарське процесуальне право України [Текст] : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л. М. Ніколенко ; Маріуп. держ. ун-т. –О. : Фенікс. - 2011. – С. 508
58. Господарський процес: підручник/ за заг. ред. Світличного О. П. – К.: НУБіП України. - 2016 – С. 337
59. Господарське процесуальне право України [Текст] : практикум / Т. С. Коваленко, С. М. Андросов ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. –Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. - 2013. – С. 158
60. Господарський процес [Текст] : навч. посіб. / П. С. Лютіков, М. О. Германюк, Р. О. Кукурудз ; Держ. вищ. навч. закл. «Запоріж. нац. ун-т» М-ва освіти і науки, молоді та спорту України. –Запоріжжя : Запоріж. нац. ун-т. - 2012. – С. 290
61. Господарський процес [Текст] : підручник / Л. В. Мелех ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. –Львів : ЛьвДУВС, 2016. – С. 367
62. Господарський процес України [Текст] : навч.-практ. посіб. / Держ. ВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», Юрид. ф-т, Ф-т європ. права та правознавства ; [упоряд.: Белов Д. М. та ін.]. –Ужгород : Гельветика. - 2014. – С. 335
63. Господарський процес України [Текст] : навч.-практ. посіб. / Держ. ВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», Юрид. ф-т, Ф-т європ. права та правознавства ; [упоряд.: Белов Д. М. та ін.]. Ужгород : Гельветика. - 2014. - С. 335

64. Давиденко Л. М. Функції прокуратури України згідно з новою Конституцією України // Право України. – 1997. – № 6. – С. 43–46.
65. Демидова М. Як не допустити того, аби суд став заручником сторін у справі / М. Демидова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/123249_yak_ne_dopustiti_togo_abi_sud_stav_zaruchniko_m_s_torin_u_spra.html
66. Елисейкин П. Ф. Предмет, принципы и субъекты советского гражданского процессуального права / Елисейкин П. Ф. – Ярославль : Ярославский гос. ун-т. - 1980. – С. 44
67. Іоннікова І. Участь прокурора у господарському процесі: проблемні питання та судова практика // Вісник господарського судочинства. – 2007. – № 1. – С.13
68. Коваль І. Обмеження участі прокурора у господарському процесі в контексті дотримання державою положень Європейської конвенції з прав людини. / Юридична газета. – №23 (83) – 21 грудня 2015 року
69. Косюта М. В. Прокуратура України: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання. - 2010. – С. 404
70. Курочка М.Й., Каркач П.М. / Прокурорський нагляд в Україні: Підручник /МВС України, Луган. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України; [За ред. проф. Е.О. Дідоренка]. – Луганськ. - 2004. – С. 424
71. Лютіков П. С. Показання свідка в господарському процесі: вкотре про необхідність оновлення засобів доказування / П. С. Лютіков, К. В. Краснова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2015. – Вип. 34(1). – С. 148-152
72. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України / за ред.. О.І. Харитонові. – К.; Істина. - 2008. – С. 282
73. Озерський І. Представництво прокурором інтересів громадян та держави в суді (психолого-правовий аспект). Віче. – К., 2010. – №6. – С. 15-17.

74. Організація судових та правоохоронних органів [Текст] : підруч. для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. / Марочкін І. Є. [та ін.] ; за ред. проф. І. Є. Марочкіна та канд. юрид. наук., доц. Н. В. Сибільової. - Х. : Одісей. - 2007. – С. 527
75. Організація судових та правоохоронних органів [Текст] : підручник / [Марочкін І. Є. та ін.] ; за ред. проф. І. Є. Марочкіна ; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". - Х. : Право. - 2013. – С. 445
76. Прокурорський нагляд в Україні [Текст] : підруч. для студ. вищ. навч. закл. : акад. курс / І. І. Когутич [та ін.] ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України В. Т. Нора ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. - К. : Ін Юре. - 2011. – С. 592
77. Прокурорський нагляд в Україні [Текст] : підручник для студ. вищих навч. закл. / М. Й. Курочка, П. М. Каркач ; ред. Е. О. Дідоренко ; Луганська академія внутрішніх справ ім. 10-річчя незалежності України. - Луганськ : РВВ ЛАВС. - 2004. – С. 424
78. Прокурорський нагляд в Україні [Текст] : підручник для студ. юрид. вузів і фак. / І. Є. Марочкін [та ін.] ; ред. Ю. М. Грошевой, І. Є. Марочкін ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. - Донецьк : Донеччина. - 1997. – С. 255
79. Прокурорський нагляд в Україні. Підручник для юрид. вузів і факультетів (І. Є. Марочкін, П. М. Каркач, Ю.М. Грошевий та ін.). За ред. проф. Марочкіна І. Є., Каркача П. М. Харків 2004.
80. Процесуальний статус учасників позовного провадження у господарському судочинстві: теоретико-правові та праксеологічні аспекти : монографія / Т. В. Степанова ; НАН України, Інститут економіко-правових досліджень. – Одеса : Фенікс. - 2017. – С. 494
81. Риженко І.М., Рибас А.В. Проблеми та напрями удосконалення господарського процесуального законодавства в умовах проведення судової реформи / І.М. Риженко, А.В. Рибас // Науковий вісник

- Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2016. – Вип. 1. – С. 39–45.
82. Руденко М. Конституційна функція. Електронний ресурс. / Режим доступу: http://www.yuricom.com/ua/analytical_information/?id=1713
83. Рум'янцева В.В. Особливості участі прокурора в господарському судочинстві в світлі змін до процесуального законодавства, внесених після 2001 р., та рішення Конституційного Суду України від 08.04.1999 №3-рп/99. Електронний ресурс. / Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/1958>
84. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України [Текст] : підручник / В. Т. Білоус [та ін.] ; відп. ред. В. Т. Маляренко. - К. : Юрінком Інтер. - 2004. – С. 375
85. Судові та правоохоронні органи України [Текст] : підруч. для студ. вищ. навч. закл. // В. Т. Нор, Н. П. Анікіна, Н. Р. Бобечко ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. Нац. акад. прав. наук України В. Т. Нора ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. - К. : Ін Юрею - 2010. – С. 435
86. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України [Текст] : підручник для студ. вищих юрид. навч. закл.: У 3 кн. / В. Д. Басай. - Коломия : Видавничо-поліграфічне товариство "Вік". - 2015. – С. 972
87. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України [Текст] : підручник / [В. Т. Білоус та ін.] ; відп. ред. В. Т. Маляренко, д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. Акад. прав. наук України. - 3-тє вид., переробл. і допов. - К. : Юрінком Інтер. - 2007. – С. 350
88. Суд, правоохоронні і правозахисні органи України [Текст] : підруч. для студ. вищ. навч. закл. // О. І. Нелін ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - К. : Київський університет. - 2013. – С.367
89. Суд, правоохоронні і правозахисні органи України [Текст] : підруч. для студентів ВНЗ // О. І. Нелін ; Київ. ун-т туризму, економіки і права. - 2-ге вид., випр. і допов. - Київ : Київський університет. - 2015. – С. 502

90. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : [підручник] / За ред.В. Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер - 2004. – С. 376
91. Степанова Т.В. Свідки як засоби доказування в господарському процесі України // Вісник господарського судочинства. – 2016. – № 1. – С. 168-172.
92. Стефанів Т. У чому полягають переваги та ризики запровадження інституту свідка в господарському процесі. / Закон і бізнес. 13.05—19.05.2017
93. Українське господарське право та господарське процесуальне право: курс лекцій [Текст] : навч. посіб. / Дудник Л. М. ; Укр. держ. ун-т фінансів та міжнар. торгівлі. Київ : Геопринт - 2015. - С. 569
94. Хитрик Б.В. Представництво інтересів держави в господарському процесі. Електронний ресурс. / Режим доступу: <http://ua-reporter.com/novosti/84706>
95. Цісельська Х. О. Законний інтерес як критерій класифікації учасників господарського процесу/ Х. О. Цісельська // Актуальні проблеми держави і права. – О., 2012. – Вип. 66. – С. 434 – 442.
96. Чорна Ю. В. Особливості конкурсного процесу у судовому провадженні. Вісник господарського судочинства. - 2013. - № 5.- С. 121–127.
97. Шухатян Х. О. Концептуальні підходи до поняття сторін у провадженні справ про банкрутство. Вісник господарського судочинства.- 2013. - № 5. - С. 140–146.
98. Шакарян М. С. Учение о сторонах в советском гражданском процессе : учебное пособие // Шакарян М. С. – М. : ВЮЗИ. - 1983. – С.68
99. Шумський П. Представництво прокурора в суді / П. Шумський // Право України. – 1998. – № 2. – С. 24 – 27.
100. Штефан М. Й. Господарське процесуальне право України: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре». - 2005. – С. 624.